

les deux parts
sans injustice
sans gêne des
guaranda
besoin y avoir

que long
via

120600

12

122

BENIMANTELL
La Vall de Guadalest
1611 – 2011

les deux parts
sans rupture
sans gêne des
la guano
des et sur

que ting
via

120600

12

120600

Consell editor:

Il·lm. Sr. Alcalde en Felip Miralles Solbes
Regidora de Cultura na Carme Solbes Solbes
Regidor en José Manuel Andreu Rocamora
En Josep Martines
En Vicent Martines
En Juan P. Martínez Solbes
En Vicent Solbes Balaguer

© dels textos:

Els seus respectius autors, 2011.

© de l'obra en el seu conjunt:

Excel·lentíssim Ajuntament de Benimantell.

© Edita:

Excel·lentíssim Ajuntament de Benimantell.

ISBN:

Depòsit Legal:

Impressor:

Maquetació: David Soler

Agraïm a Antonio Castelló Candela
l'amabilitat de facilitar-nos el volum I
de les «*Relaciones Geográficas,
Topográficas e Históricas del Reino de
Valencia*» de Tomás López, publicat
per Vicente Castañeda i Alcover
(Madrid, 1919), d'on hem pres el
mapa que il·lustra la portada i l'article
“Benimantell i la Vall de Guadalest.
Reflexions al voltant del paisatge agrari
a les acaballes de l'edat moderna”

Índex

1. Paraules del senyor alcalde	11
2. Preàmbul	13
3. Pròleg. La memòria del 1611: la <i>Carta de població</i> i el <i>Llibre d'establiments</i> de Benimantell i la Vall de Guadalest arran de l'expulsió dels moriscos. <i>Josep Martines, Vicent Martines, Juan Pedro Martínez Solbes</i>	15
4. Introducció a l'edició dels textos <i>Vicent Ramon Baldaquí Escandell</i>	21
5. Edició dels facsímils i transcripció dels textos: "Població del marquesat de Guadalest y de tots sos llochs" i dels "Stabliments y reparticions de les cases y terres que se han fet en Guadalest y Confrides..." <i>Vicent Ramon Baldaquí Escandell, Juan Pedro Martínez Solbes</i>	41
6. Transcripció d'una còpia parcial de la <i>Carta de Població</i> feta a mitjan s. XVIII. <i>Vicent Ramon Baldaquí Escandell</i>	167
7. Estudis	183
7.1. Estudi lingüístic de la <i>Carta de població</i> (1611) i del <i>Llibre</i> <i>d'establiments</i> (1612) de la Vall de Guadalest. El lèxic i la fraseologia. <i>Josep Martines</i>	185
7.2. Benimantell i la Vall de Guadalest. Reflexions al voltant del paisatge agrari a les acaballes de l'edat moderna. <i>Armando Alberola Romá</i>	221
7.3. El marquesado de Guadalest <i>Jean-Christophe Orticoni</i>	241
7.4. Sobre la unitat peninsular i la política exterior de la monarquia hispànica fins a les primeries del segle XVII. <i>Antonio José de las Moras del Hoyo</i>	255

parts que
participa
desarrollo

zona 2

ordenar

I.

Paraules del senyor alcalde

La història de les societats és la història de les persones, dels hòmens i de les dones, que les integren. A voltes, per explicar la història, s'ha posat l'atenció sobre els grans successos i els grans personatges, i s'ha oblidat que, al darrere, hi ha la vida real i concreta, gran o menuda, de milers de persones. La Vall de Guadalest i, al seu si, Benimantell commemoren enguany fets històrics d'una gran importància: l'expulsió dels vells pobladors musulmans al 1609 i, dos anys després, l'arribada dels nous pobladors (1611).

Els interessos econòmics i polítics i la intolerància religiosa de l'època van forçar aquelles dones i aquells hòmens musulmans a abandonar la llar que habitaven i la terra que havien treballat durant segles i els va espantar a embarcar-se cap a l'exili. Això va ocórrer per tot el Regne de València; i, segons sembla, va ser d'una magnitud molt gran a la nostra Vall: van ser expulsats d'ací més del 90% dels habitants. Aquell buit enorme va provar d'omplir-se amb la vinguda de nous pobladors; la majoria, procedia de les comarques valencianes veïnes i algun de les també pròximes Illes Balears.

L'àrab deixava pas definitivament al valencià; i l'islam, al cristianisme. S'encetava una etapa històrica nova, encara que el record de l'anterior no s'arribarà a esborrar del tot. En queden testimonis en la cultura popular, en les rondalles i, sobretot, en les ruïnes de castells i cases i en els noms dels nostres llocs (*Benimantell, Beniardà, Benifato, l'Albirec, Tagarina...*).

Per a ser vertaderament lliures, els pobles, com les persones individuals, han de conèixer-se: «Qui som?», «D'on procedim?», «Per què som com som?», «A què aspirem com a societat?», «Quin futur volem per a nosaltres i per als nostres fills?»... Són interrogants que ha de plantejar-se constantment una societat i

que, constantment, ha de trobar la manera de respondre's. Descobrir, difondre i mantindre la nostra memòria col·lectiva és una bona manera de buscar respostes. Preservar i projectar cap al futur la pròpia identitat serveix per a preservar i projectar el nostre espai en un món cada volta més complex i canviant com l'actual. Aquells fets històrics ens parlen de les conseqüències de la intolerància i, també (com si fóra l'altra cara de la moneda), de la reconstrucció d'una societat sobre els fonaments d'una altra. Es tancava violentament un període i se'n començava un altre, amb el qual connectem directament els benimantelluts actuals i molts altres pobles valencians, on també es produïren circumstàncies semblants.

La *Carta de població* i el *Llibre d'establiments* dels llocs de la Vall de Guadalest són la prova documental dels primers passos dels nous pobladors. Allà hi ha els noms i els cognoms d'aquells colons, els nostres avantpassats, que arribaven a les nostres muntanyes amb l'esperança de començar vides noves. Allà consten els tractes que feren amb el senyor; els impostos que quedaven obligats a pagar-li; els llocs de la Vall que ocupaven i els que quedarien deserts; les fanecades que els corresponien; la renda que produïen (oli, ametla, figues, pansa...); les mesures que havien d'aplicar (barcella, cafís, fanecada...); el ramat que tenien... Són pinzellades vives dels hòmens i les dones del s. XVII i donen pistes sobre aspectes molt diversos: sobre el paisatge (carrasques, pins, moreres, horta i secà), sobre la vitalitat del valencià (que era la llengua oral i també escrita), sobre la duresa de la vida d'aquella societat i sobre les desigualtats que perpetuava, sobre el sistema judicial de llavors...

No hem dubtat que el nostre Ajuntament havia d'estimular i havia de buscar els mitjans que calgueren per a editar i per a estudiar la *Carta de població* i el *Llibre d'establiments*: es

tractava de donar a conèixer als nostres veïns i a qualsevol persona que volguera interessar-se per nosaltres una parcel·la molt important de la nostra història. Aplegar a aconseguir-ho ha sigut obra de moltes mans.

De bon començament, hem tingut la col·laboració dels autors dels estudis que es reuneixen ací; concretament: Armando Alberola Romá, Vicent Ramon Baldaquí Escandell, Josep Martines, Juan Pedro Martínez Solbes, Antonio de les Moras del Hoyo i Jean-Christophe Ortoni. En nom propi i de tot el poble de Benimantell, vull agrair-los expressament l'esforç que han fet i el servei que ens han prestat. Així mateix, faig arribar també el nostre agraïment als coordinadors de l'edició del present llibre (Josep Martines, Vicent Martines i Juan Pedro Martínez Solbes) i a les persones de l'equip de govern de l'Ajuntament que més s'han il·lusionat i més s'han implicat en la mampresa (els regidors Carme Solbes Solbes i José Andreu Rocamora, i el secretari Vicent Solbes Balaguer).

Tot açò probablement no hauria arribat a bon port sense el suport econòmic de la Generalitat Valenciana i de la CAM i així cal reconèixer-ho i agrair-los-ho. Correspon a les institucions estimular i fer costat a la investigació i al coneixement, i el llibre que té el lector a les mans ha sigut una bona ocasió per a fer-ho possible. A tots i a totes, moltes gràcies.

Felip Miralles
Alcalde de Benimantell

2.

Preàmbul

La *Carta de població* i el *Llibre d'establiments* de la Vall de Guadalest és un testimoniatge documental de l'inici d'una nova etapa històrica, esdevinguda en aquest àmbit geogràfic a partir de 1609.

Les cartes de població són, en essència, la descripció de les obligacions, drets i prestacions de senyors i vassalls. Donen fe, entre altres coses, de la distribució de la terra i de l'extensió de les parcel·les, així com del règim jurídic que regeix la propietat. També s'ofereixen indicis de la vida quotidiana dels nous pobladors.

A la Comunitat Valenciana, l'expulsió dels moriscs va tenir lloc l'any 1609, com a conseqüència d'actituds d'intolerància religiosa, sobretot fonamentada en raonaments econòmics, ja que l'endeutada aristocràcia local veia en la confiscació dels béns dels moriscs una oportunitat d'actualització de les seues rendes amb els nous pobladors.

A conseqüència de l'expulsió, la Vall del Castell de Guadalest va experimentar una veritable substitució humana. Els musulmans van ser forçats a abandonar les seues terres i llars per a ser ocupades, posteriorment, per cristians vinguts d'altres comarques valencianes o de Mallorca. Les dades són aclaparadores: van ser expulsats 458 dels 486 veïns, és a dir, el 94% de la població.

Amb la finalitat de propiciar la repoblació de les terres recuperades, va ser redactada la carta de població que ara coedita Caja Mediterráneo. Des d'un punt de vista històric i social, aquest important document és testimoniatge dels grans canvis socials, econòmics, lingüístics i culturals esdevinguts a Benimantell i a la resta de la Vall del Castell de Guadalest i és de gran utilitat per a l'estudi de la comunitat rural, de l'estructura de la propietat i de l'evolució del paisatge agrari, així com de la història i de la llengua.

1.- La traducció d'aquest text ha anat a càrrec d'Andreu Sentí Pons.

És per açò que l'edició d'aquest document, significa un gran avanç en l'estudi i el coneixement de la nostra història. El llibre que el lector té a les seues mans ofereix la visió d'uns fets del passat que són font d'experiència. La present edició es completa amb diversos estudis que contextualitzen tots els documents, mitjançant la col·laboració d'Armando Alberola Romá, Vicent Ramon Baldaquí Escandell, Josep Martines, Juan Pedro Martínez Solbes, Antonio de les Moras del Hoyo i Jean-Christophe Orticoni; amb la coordinació de Josep Martines, Vicent Martines i Juan Pedro Martínez Solbes.

L'edició de la *Carta de població* i del *Llibre d'establiments* de la Vall del Castell de Guadalest no haguera estat possible sense l'impuls decidit de l'Ajuntament de Benimantell, representat en la persona del seu entranyable alcalde, Felip Miralles, així com de Carme Solbes Solbes, José Andreu Rocamora i Vicente Solbes. La CAM, únicament, ha acollit la sol·licitud d'un poble i ho ha plasmat en forma de llibre; així ha acomplit satisfactòriament aqueixa demanda.

Armando Sala Lloret

President Territorial de Caja Mediterráneo

3. *Pròleg*

*La memòria del 1611:
la Carta de població i
el Llibre d'establiments
de Benimantell i la Vall
de Guadalest arran de
l'expulsió dels moriscos*

*Qui oblida lo passat,
oblida a si mateix.*

(Tirant lo Blanch, 1490, cap. CLI)

I. La memòria

Els clàssics ho són perquè inclouen valors literaris, ètics i culturals que no s'esvaeixen mai del tot. Tirant lo Blanc, capità dels exèrcits de l'emperador de Constantinoble en la novel·la del nostre clàssic Joanot Martorell, demanà consell als seus cavallers; un d'ells, el marquès de Sant Jordi, li recordà aquesta dita: «*Qui oblida lo passat, oblida a si mateix*».

Els fets del passat i la capacitat de dur-los al present són dos dels fonaments de la identitat, individual i col·lectiva: som el que hem sigut o, potser, som en bona mesura segons hem sigut. La memòria dels grans fets i dels petits, dels dies solemnes i dels faeners, és un mitjà per a entendre'ns com a individus i com a membres d'una comunitat humana. Això pren un valor particular en temps de canvi i de desfici amb l'actual: temps governat per l'addicció a la novetat constant, en què els llocs, els noms dels llocs i els pobles que els habiten, els costums, els records compartits... són flor d'un sol dia. Ara que el país dels valencians viu un moment de transformacions accelerades i fondes, ara és un temps per a reconstruir la memòria.

Així mateix, en un món com l'actual és oportú dur a la memòria episodis en què el context polític i econòmic i la intolerància van generar esdeveniments violents i tràgics. L'expulsió dels moriscos el 1609 va ser un d'aquests episodis; a més, va obrir el pas a canvis demogràfics, culturals i socials que, en part expliquen la nostra història posterior i el nostre present.

2. L'expulsió dels moriscos al segle XVII

«He resuelto que se saquen todos los moriscos desse reyno (de Valencia)»

(Crida d'expulsió dels moriscos del Regne de València, 22-IV-1609)

El XVII fou un segle, si més no, complex per als regnes de la Corona espanyola; sense possibilitat ni espai de fer-ne ací una descripció detallada, recordem, per exemple, que va ser l'època de la Guerra dels Trenta Anys (resolta amb el nou orde europeu de la Pau de Westfàlia, amb la independència d'Holanda i amb el declivi dels Àustries), de guerres amb França, de la Revolta Catalana, de la pèrdua de la Catalunya del Nord amb el Tractat dels Pirineus, de la independència de Portugal, de la Segona Germania al Regne de València, dels atacs barbarescs i turcs... S'hi han d'afegir les pestes, la fam i l'encariment del menjar, l'escassa rendibilitat de les indústries tradicionals (sobretot, la llana i el tèxtil), de la inflació monetària, de l'estancament de la producció agrícola i ramadera...

Aquest llarg segle s'havia encetat amb un esdeveniment fonamental: l'expulsió dels moriscos (1609), sota el regnat de Felip III, dit el Pietós. De moriscos, n'hi havia tant al regne de Castella (sobretot, a Andalusia) com al d'Aragó; i, en aquest segon, concretament al llavors encara Regne de València, fou on l'expulsió va tenir més ressò: cal recordar només que degué perdre més del 30% de la població. No podem oblidar, a més, que en un país fonamentalment agrari, la major d'aquells moriscos s'ocupava del conreu de la terra; es concentraven, especialment, en llocs d'interior i de secà.

Les causes i les conseqüències d'aquell buit demogràfic comencen a ser conegudes d'ençà de les aportacions de Torres (1969), Reglà (1974, 1992), Gil Olcina (1979), Lapeyre (1986), Epalza (1994²), Ciscar (1993); cf. la bibliografia de Climent (2009). S'hi conjuminaven factors diversos: religiosos, polítics i econòmics. N'esmentarem algun, molt breument i a grans trets. Al llarg del XVI, hi havia hagut una política d'assimilació religiosa i cultural de la població musulmana: els mudèjars ('musulmans que vivien dins els regnes cristians després de la conquesta medieval') havien passat a ser moriscos: havien estat obligats a batejar-se. Però ni aquestes conversions a la força ni la predicació ni l'acció de la Inquisició no arribaren als resultats esperats. Encara més, els moriscos eren considerats com a potencials col·laboradors de turcs i barbarescs que assetjaven la costa. Les rebel·lions dels moriscos valencians de les serres de Bèrnia i d'Espadà (1525-1526) i dels granadins de Las Alpujarras (1568-1570) foren vistes com a mostres del perill d'una sublevació general d'aquesta important minoria. Cal afegir a tot això, els interessos econòmics: la confiscació dels béns dels moriscos exiliats i el repoblament dels llocs que aquests deixaven buits podrien compensar els danys que la pèrdua de vassalls comportava per a l'aristocràcia; una aristocràcia, que endeutada pels censals, s'havia mostrat de bell començament poc favorable a l'expulsió.

Aquell buit demogràfic tan gros va exigir una fase de repoblament. Els senyors maldaren per atraure nous vassalls i per imposar-los noves condicions per a l'explotació de la terra abandonada. Açò dugué importants efectes econòmics, socials i, al capdavant, també polítics: en bona mesura, un augment del poder de l'aristocràcia, davant les classes mitjanes.

Un vessant de molt d'interès de l'expulsió foren les conseqüències sociolingüístiques dels moviments migratoris adreçats cap a les comarques on hi havia hagut un buit demogràfic important. Així, per exemple, dins el migjorn valencià, aquesta immigració va significar un reforçament de la llengua a comarques de forta presència morisca com ara la Marina Baixa i Alta: segons sembla, la majoria dels nous pobladors precedien de zones properes, dins el mateix Regne de València; recordem, a més, que especialment a la Marina Alta i a llocs de la Marina Baixa, com ara Tàrbena, hi hagué un important contingent provinent de Mallorca (Costa 1977, Pla 1983, Mas & Monjo 2002). Són encara nombrosos els trets lingüístics del parlar d'aquella illa balear observables per aquelles comarques (Colomina 1985, 1986; Beltran 2005). En canvi, aquest no fou el cas de les comarques més meridionals, com ara el Baix Segura: allà el valencià seguí un procés de minorització amb la intensificació de la immigració d'origen murcià (Montoya 1986). S'han advertit fets semblants en altres comarques valencianes de l'interior i en punts de la Franja d'Aragó (Ferrando & Nicolás 2011).

3. Interès de la *Carta de població* i del *Llibre d'establiments*

«per rahó de la expulsió dels moros del present Regne de València y despoblació dels dits llocs del marquesat de Guadalest, ara novament entén y vol fer així ab los dessús nomenats nous pobladors e vasalls»

(Carta de Població del marquesat de Guadalest y de tots sos llocs, 22-IV-1611)

La Vall de Guadalest va experimentar una veritable substitució humana; les dades són colpidores: van ser expulsats de la Vall de Guadalest 458 dels 486 veïns, és a dir, el 94% de la població (Pla 1983: 152). Els musulmans abandonaren terra i llar i les ocuparen gent cristiana vinguda, sobretot, d'altres comarques valencianes i, en menor nombre, de l'illa de Mallorca. La petjada mallorquina en aquesta Vall, almenys en un primer moment, es degué restringir a Confrides i a Benirdà; feia així continuïtat amb la Marina Alta, on, com s'ha dit adés, fou molt més important.

La llengua àrab, que havia estat el mitjà de comunicació i de pregària de la majoria musulmana, deixava de sonar per aquesta contrada i per moltes altres; n'hi restava només una abundosa col·lecció de topònims: l'Abdet, l'Albirec, l'Algezira, l'Algoleja, l'Almasere, Benial·let, Beniassim, Beniardà, Benifato, Benimussa, Benissiclí, Gines, Muixaraques, el port de Tagarina, Xerc... Al seu torn, el valencià (és a dir, el català del Regne de València), abans parlat per la minoria cristiana de la Vall i potser també per més d'un morisc, passava ara a ser la llengua de la majoria.

La *Carta de població* i el *Llibre d'establiments* de la Vall de Guadalest són veritables testimonis documentals d'aquell canvi humà i de l'inici d'una etapa històrica no gens planera. La recuperació demogràfica no va ser ni de bon tros ràpida: en realitat, el nombre d'habitants de la Vall no arribà a xifres semblants a les d'abans de l'expulsió fins al segle XVIII; ni la distribució de la població va ser tampoc la mateixa: llocs com Benissiclí, Ondara, Ondarella, Muixaraques, Benial·let, Atzaneta, Beniqueix, el Maurar, Benimussa, l'Alfofra, Florent o Beniassim van passar a ser o despoblats o masos de pocs habitants. El Castell de Guadalest, Benimantell, Beniardà, Benifato i Confrides, amb l'Abdet, són ara els pobles que configuren la geografia humana de la Vall.

Les cartes de població i els establiments són, en essència, la descripció dels privilegis, les obligacions, els drets i les prestacions de senyor i vassalls. El lector contemporani descobreix en aquesta carta de «Població del marquesat de Guadalest y de tots sos llocs» i en els «Stabliments y reparticions de les cases y terres» de la Vall els noms d'aquells nous primers pobladors: hi ha una col·lecció de cognoms, molts encara vius i usuals (Bou, Balaguer, Colomina, Gadea, Giner, Llorca, Martines, Ponsoda, Pasqual, Santamaria, Soler, Vives...); i algun altre de no gens usual (Tahuenga). S'hi dóna fe de la distribució de terra i de l'extensió de les parcel·les. Encara més, i vet ací una part molt gran de l'interès d'aquests vells papers: ofereixen indicis de la vida quotidiana dels nous pobladors. Conreaven garrofers, oliveres, moreres, vinya; collien oliva, ametla, figues i nous; feien vi i pansa, com en dóna testimoni encara algun vell riurau. Hi havia horta, terra campa, arborat i muntanya. Dels boscs de pins i carrasques, en treien llenya i bigues per a obrar les cases. Hi havia pinars vedats dels quals els vassalls no podien traure fusta. A més de les cavalcadures, que també aprofitaven per a moldre les olives a les almàsseres, tenien bestiar llanar, cabriu i porcs, i abelles als bucs. S'esmenta, i fins i tot es defineixen amb detall, les mesures: fanecada, jornal, barcella, cafissada... Els impostos que es pagaven i la manera com es repartien la collita entre vassalls i senyor (la Senyoria). Es disposava de tenda, taverna, forn (per a coure el pa), flequeria (on es venia pa), carnisseria, almàssera o molí d'oli, molí fariner i hostal; tots aquests serveis estaven subjectes al pagament d'impost al senyor.

Per tot això, aquests documents són un mitjà de gran utilitat per a l'estudi del dia a dia d'una comunitat rural i de l'estructura de la propietat; i també de la història de la seua llengua. En aquest darrer sentit, ens ofereixen un bon grapat de paraules del vocabulari corrent que poden haver patit canvis al llarg del temps, perquè també ha canviat (i molt!) la vida de la societat i la mateixa situació de l'idioma. Ací ens apareixen vocables que encara són vius (*tenda, ramat, ametla...*) o, almenys, són reconeguts pels més grans (*barcella, cafís, assagador...*). A la vora d'aquestes paraules, n'hi ha que ja han estat oblidades perquè també ha desaparegut el referent que designaven (*herbatge* 'impost sobre el consum d'herba als prats', *soguejar* 'amidar la terra amb una soga'). Malauradament, també n'hi ha que han caigut en l'oblit per causa de la interferència: *flequeria* (ara desplaçat pel sinònim parcial forn o pel castellà panadería), *bestiar* (ara poc corrent per ací, desplaçat per *ganado*), *despesa* (ara mot més aïna propi del registre formal, arraconat per *gasto*), *venir* (en contextos en què els valencians diem ara *anar*), etc.

Així mateix, aquests documents mostren la pervivència de l'ús de la llengua en el registre juridicoadministratiu i, per tant, la seua vitalitat en la comunicació formal, més enllà de la col·loquialitat. Hi descobrim un llenguatge específic, amb la terminologia i amb els girs fraseològics característics i escrit segons una tradició que, en bona mesura, connecta amb el model referencial contemporani.

Així, doncs, és una gran pensada recordar aquell 1611 com a data emblemàtica del final d'una etapa i de l'inici d'una altra: del final de la presència dels musulmans i de la seua llengua i de la seua cultura a casa nostra (que fou també i abans sa casa durant molts molts segles!).

Fou un final violent que, com hem vist, cal situar en un context d'intolerància i d'un joc d'interessos polítics i econòmics. Això, a l'hora d'ara, pren un significat particular que ultrapassa el simple record històric: la societat contemporània ha d'anar més enllà de la tolerància i ha d'avançar pel camí de l'acceptació i de la comprensió del diferent: de l'altre. Els fets del passat són font d'experiència: lliçons que no es poden oblidar.

Sense por d'exagerar, hem de recordar que, probablement després de la conquesta del s. XIII, l'expulsió dels moriscos (1609) i la consegüent repoblació (1611) van significar per als pobles de la Vall de Guadalest un fet històric d'importància radical: la construcció d'una societat nova arran d'una profunda transformació demogràfica, econòmica i cultural. S'encetava una altra etapa històrica, encara amb la memòria immediata del llegat d'aquells moriscos expulsats. Es comença a caminar per l'anomenada edat moderna amb la càrrega dels segles, dins els límits d'una societat encara aferrada a velles estructures i en un racó de món bell, però ben dur.

La mampresa d'editar i d'estudiar la *Carta de població* (1611) i el *Llibre d'establiments* (1612) de la Vall de Guadalest ha estat iniciativa de l'Ajuntament de Benimantell, concretada en les persones del seu alcalde, Felip Miralles, i de Carme Solbes, José Andreu Rocamora i Vicent Solbes Balaguer, i amb la col·laboració dels signants d'aquest «Pròleg». El lector trobarà ací la reproducció facsímil i la transcripció i la descripció paleogràfica dels dos documents, feta per Juan Pedro Martínez, amb la col·laboració de Vicent Ramon Baldaquí Escandell.

La sola edició d'aquests dos textos ja justificava la publicació del llibre; s'ha considerat que, a més, era convenient d'acompanyar-la d'estudis que descriguessen el valor i el

contingut de tots dos documents i els situessen dins el context històric en què es van redactar i dins la història del valencians, en general, i dels benimantelluts i de la resta dels habitants de la Vall de Guadalest, en particular.

Hem comptat amb la col·laboració de les persones següents: Armando Alberola (Universitat d'Alacant), amb l'article «Benimantell i la Vall de Guadalest. Reflexions al voltant del paisatge agrari a les acaballes de l'edat moderna». Mostra com aquests documents són una font valuosa per a conèixer el context econòmic i mediambiental de Benimantell i la Vall de Guadalest a les primeries del s.XVII.

Vicent Ramon Baldaquí Escandell (Universitat d'Alacant) amb l'estudi introductori a l'edició dels textos conservats a l'Arxiu General del Regne de València, secció Reial Audiència, Processos, part 2a, lletra M, expedient 1.333, la transcripció d'una còpia parcial d'aquesta carta de població de mitjan s. XVIII i conservada a l'arxiu de la Casa d'Ordunya del Castell de Guadalest i la correcció dels textos del susdit expedient 1.333 transcrits per Juan Pedro Martínez Solbes.

Josep Martines (Universitat d'Alacant; Institut d'Estudis Catalans), amb «Estudi lingüístic de la *Carta de població* i del *Llibre d'establiments* de la Vall de Guadalest. El lèxic i la fraseologia». Il·lustra la utilitat d'aquest tipus de documentació, molt lligada a la vida i al parlar de cada territori, per a descriure l'evolució de la llengua del sis-cents, especialment del lèxic i la fraseologia. Ací hi ha un gran cabal de terminologia pròpia del llenguatge juridicoadministratiu i, també, de vocabulari general.

Jean-Christophe Orticoni, marquès de Massa, (genealogista i llicenciat en Història de l'Art) amb «El marquesado de Guadalest». Estudia l'evolució històrica del Marquesat de Guadalest,

de les estretes relacions de sang, polítiques i econòmiques d'aquest antic «estat feudal» amb grans noms de la història de Catalunya, del Regne de València, de la Corona d'Aragó, de la monarquia hispànica i, fins i tot, de les grans famílies europees.

Antonio de les Moras del Hoyo (professor de l'IES "Pere Maria Orts i Bosch" de Benidorm) amb l'article «Sobre la unitat peninsular i la política exterior de la monarquia hispànica fins a primeries del segle XVII». Aquest estudi situa l'expulsió dels moriscos i el procés de repoblació subsegüent dins el context hispànic i internacional del moment històric; analitza, amb una perspectiva molt àmplia, les arrels de la crisi en què es movia llavors l'imperi espanyol, els enfrontaments amb les potències europees emergents, els conflictes interns, els desequilibris socials...

Així mateix, cal agrair la col·laborador dels traductors d'alguns aquests textos. Concretament, a Miquel Navarro Manchón i Andreu Sentí Pons.

Aquesta iniciativa estreix els vincles i la col·laboració entre estudiosos i investigadors, com hem vist, d'àmbits diversos. Ha comptat amb el suport, com s'ha dit, de l'Ajuntament de Benimantell i, també, de la Generalitat Valenciana i de la CAM. Cal agrair aquest suport de les institucions a la divulgació del coneixement i a la reflexió sobre el passat, el present i el demà d'un espai cultural i natural d'un significat i d'una bellesa singular com la Vall de Guadalest i, al seu si, el poble de Benimantell.

Benimantell, juny, 2011

Coordinadors de l'edició:

Josep Martines

Vicent Martines

Juan Pedro Martínez Solbes

Referències bibliogràfiques

Beltran, Vicent (2005): *El parlar de la Marina Alta. El contacte interdialectal valencianobalear*, Alacant: Universitat d'Alacant.

Ciscar, Eugenio (1993): *Moriscos, nobles y repobladores*. València: Edicions Alfons el Magnànim.

Climent, Vicent (2009): *L'expulsió dels moriscos: segregació, integració i expulsió 400 anys després: guia bibliogràfica*, Llobai: Ajuntament de Llobai.

Colomina, Jordi (1985): «*El parlar de la Marina Alta*», *La Rella*, 4, p. 37-45.

___ (1986): «Mallorquinismes de Tàrbena i de la Marina Alta», *Actes del VIII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 659-678.

Costa, Josep (1977): «La repoblació mallorquina a la Marina Alta i al seu entorn en el segle XVII», *Trabajos de Geografía*, 34, p. 87-91.

Epalza, Mikel (1994³): *Los moriscos antes y después de la expulsión*, Madrid: Mapfre.

Ferrando, Antoni & Miquel NICOLÁS (2011): *Història de la llengua catalana*, Barcelona: UOC.

Gil Olcina, Antonio (1979): *La propiedad señorial en tierras valencianas*, València: Del Cenja al Segura.

Lapeyre, Henri (1986): *Geografía de la España morisca*, València: Diputació de València.

Mas, Antoni & Joan-Lluís MONJO (2002): *Per poblar lo regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*, Palma de Mallorca: Govern Balear.

Montoya, Brauli (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*, Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.

Pla, Primitivo (1983): *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos.

Reglà, Joan (1974): *Estudios sobre los moriscos*, Barcelona: Ariel.

___ (1992): *Aproximació a la història del País Valencià*, València: 314.

Torres, Juan Ramón (1969): *Repoblación del Reino de Valencia, después de la expulsión de los moriscos*, València: Ajuntament de València.

4.

Introducció a l'edició dels textos

*Vicent Ramon
Baldaquí Escandell*

La present edició de la *Població del marquesat de Guadalest y de tots sos llochs*, així com dels *Stabliments y reparticions de les cases y terres que se han fet en Guadalest y Confrides ab los noms y cognoms de les persones que les posehixen* té com a finalitat donar a conèixer, en la forma més acurada possible, uns texts que fins ara no havien tingut una edició adequada. Per aquest motiu, s'editen en facsímil amb la transcripció acarada, per tal que, a més de fer-lo accessible a les persones interessades, pugui ser útil per als estudiosos dels camps més diversos, com ara de la història de les institucions i del dret, de la història social, de la gramàtica històrica i, en general, de la filologia, la geografia, l'economia, el dret i la història. Perquè, en efecte, aquesta presentació permet confrontar el manuscrit amb la seua transcripció i així comprovar la fiabilitat del text editat que s'ofereix amb el seu aparat crític.

Per al text dels dos primers documents, hom ha seleccionat les versions que es conserven a l'Arxiu General del Regne de València, secció Reial Audiència, Processos, part 2a, lletra M, expedient 1.333 perquè, pel que fa al text de la carta de poblament, és elaborat pel mateix notari que estengué l'original, anomenat Vicent Joan Ferrer, en una data molt acostada a la del mateix original, ja que l'inventari de l'Arxiu General del Regne de València li atribueix la data de 1612¹. Cal dir que el protocol del notari Ferrer corresponent a l'any 1611, en el qual és presumible que es trobe la nota de la carta original, es conserva al mateix Arxiu del Regne de València, sota la signatura 907, però es troba en un estat de conservació que

1.- El títol del l'expedient a l'inventari vuitcentista de l'arxiu, que ens ha estat facilitat pel personal de l'Arxiu del Regne -al qual volem agrair les atencions que ens ha dispensat amb la major amabilitat i molt més enllà del que és la seua obligació- és: "Marqués de Guadalest contra sus acreedores sobre nova població 1612".

l'arxiu qualifica de "pèssim"² i que impossibilita que pugui ser consultat. A més a més, tenint en compte les característiques de la pràctica notarial valenciana d'època foral, és segur que la versió de la carta continguda al protocol de Vicent Joan Ferrer de l'any 1611 fos una minuta, en la qual moltes de les "clàusules d'estil" –cosa que en Diplomàtica s'anomenen en general "clàusules finals" i que van destinades a donar perfecció legal al document, assenyalant els límits i condicions dels contractes- anirien "etceterades", és a dir, que s'hauria consignat tan solament la primera o primeres paraules de la clàusula seguides d'un etcètera.³ Mentre que la que editem és, si no el primer original, sí almenys una nova extensió completa, amb totes les clàusules desenvolupades. De manera que, actualment, és aquesta versió que ara s'edita de la carta de poblament del Marquesat la que ofereix major fiabilitat pel que fa al text dels documents en el seu origen. I respecte dels establiments, com que actualment no es coneix el parador de les escriptures originals –que quasi amb tota seguretat es troben al protocol de Vicent Joan Ferrer de 1612, tal com s'indica en el tancament notarial o *completio* del document dels establiments que s'edita, però que actualment no es pot

consultar pel seu pèssim estat de conservació⁴ i del llibre al qual s'inscrivien les donacions amb les dades corresponents –ubicació i grandària de les parcel·les, amb els arbres que s'hi trobaven o amb les altres indicacions adients, situació de les cases i corrals, tipus de cultius, etc.- és el resum contingut al lligall referenciat l'únic element de coneixement que, ara per ara, en tenim.⁵

També s'edita, ara sense el facsímil, el text d'una còpia parcial d'aquesta carta, sense data explícita però que pot considerar-se, a partir de l'escriptura emprada, que fou feta cap a mitjan segle XVIII; la qual procedeix de l'arxiu de la Casa d'Ordunya, al Castell de Guadalest. Aquesta còpia interessa perquè, des del punt de vista textual, tot i que ofereix un text que, pel que fa al contingut, és substancialment idèntic al de l'anterior, el té dividit en vint-i-quatre capítols, en comptes de tenir-lo en vint-i-tres, com en la carta de 1611 que publiquem, i presenta també altres diferències que es troben igualment en una còpia feta l'any 1819, per al plet en contra del marquès d'Ariza, que es conserva a l'arxiu de l'ajuntament de Benimantell. Aquesta darrera és completa,

2.- Arxiu del Regne de València, *Inventario de fondos notariales*. València: Generalitat, 1986, p. 123, s.v. FERRER, Vicente Juan. Cal que diguem ací que el mateix director de l'Arxiu del Regne, Dr. Francesc Torres Faus, tingué l'amabilitat de comprovar personalment l'estat del protocol esmentat i ens confirmà la impossibilitat actual de consultar-lo pel risc de destrucció a causa del seu mal estat.

3.- Com es pot veure en l'edició de la carta de poblament de Tàrbena, feta a partir del protocol original del notari Bernat Yvanyez, encara que conservat al llibre de protocols del notari Joaquim Martí de 1612. Veg. José Miguel Santacreu Soler-Federico Aura Múrcia, *La carta de poblament de Tàrbena*. Alacant: Diputació Provincial d'Alacant, 2009, pp. 27-28 de la introducció i la transcripció de la carta en pp. 59-70, especialment la p. 70. Vegeu també el que nosaltres mateixos hi dèiem en pp. 13-14 del pròleg del mateix llibre.

4.- Cal indicar que el protocol del notari Vicent Joan Ferrer corresponent a l'any de 1612 es troba a l'Arxiu del Regne de València, sota el número 913, però que el seu estat de conservació és, així mateix, pèssim, com ens confirmà el Dr. Torres Faus al seu moment. Veg. Arxiu del Regne de València, *Inventario de fondos notariales*, el lloc citat a la nota anterior. Moltes altres vegades els establiments es trobaven a continuació de la carta de poblament, com es troben els de Benillup i els de Benassau: veg. Primitivo J. Pla Alberola, "Benillup, 1609-1630. Alternativas y dificultades de una repoblación", dins *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Moderna*, 1, 1981, p. 172. Del mateix autor, "Capítols de nova població del lloch de Benazau", dins *Revista de Investigación y Ensayos del Instituto de Estudios Alicantinos*, número 39, II època, maig-agost 1983, p. 129. I també estaven les escriptures d'establiment dels Negrais a continuació de la carta de poblament, en el protocol de Pere Lluís Sales que a darreries del segle XIX es conservava a l'arxiu parroquial de Pego: veg. Roque Chabás, dir.: "Els Negrais, a 31 de agosto de 1611.- Escritura de población de este lugar.- Archivo parroquial de Pego", dins *El Archivo. Revista literaria semanal*, Dénia: Imprenta de Pedro Botella, 1890, vol. IV, pp. 392-393.

5.- Ja ho indica així Primitivo J. Pla Alberola, al seu llibre *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*. Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos, 1983, p. 46.

mentre que la de Guadalest omet les clàusules notariales de l'encapçalament i les clàusules finals i la *completio* del document –unes i altres en llatí-, per la qual cosa, encara que no es pot dir que la més moderna copie la més antiga, sí que es pot postular un origen comú per a ambdues còpies.⁶ Encara afegeix, la còpia conservada a l'arxiu de la Casa d'Ordunya, algunes clàusules d'una modificació de les condicions de la carta de poblament original que es féu el gener de 1619 davant del mateix notari Vicent Joan Ferrer; s'hi indica que el protocol corresponent d'aquest notari, ja a l'època, s'havia perdut i les modificacions es coneixien per mitjà d'un contracte d'arrendament de gener de l'any 1623. I en efecte, el protocol de Vicent Joan Ferrer corresponent a l'any 1619 no pareix que es conserve als arxius valencians, tot i que sí que s'hi conserva un rebedor seu d'aquest any a l'arxiu del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi de València, sota el número 27.276.⁷ A més, dona notícia d'altres modificacions posteriors a 1619.

Del que suara hem dit se'n dedueix que aquesta darrera versió de la carta de poblament –la dividida en vint-i-quatre capítols, l'origen de la qual, ara per ara, ignorem– tingué,

6.- Ignorem quan s'originà aquesta versió en vint-i-quatre capítols que, llevat de la prohibició de la cria de porcs, no afegeix res substancial a la carta de 1611. L'única cosa que podem inferir és que és posterior a 1612 –data en la qual es féu la còpia que ara s'edita– i anterior a 1619, ja que la versió dels capítols del poblament procedent del l'arxiu de la Casa d'Ordunya que ara editem ens mostra que aquesta carta no contenia les millors pactades aqueix any i era el text bàsic.

7.- La variació dels capítols de poblament de 1619 diu el mateix document que es coneixia aleshores (segle XVIII) gràcies a la informació que donava una escriptura d'arrendament de les rendes senyorials del marquesat passada entre n'Anna de Ligné i de Cardona (al document, Anna de Ligné), com a tudriu i curadriu dels béns d'en Sanxo Roís de Lihori, *olim* en Francesc de Cardona, marquès de Guadalest, i els arrendataris Alexandre d'Ordunya i Antoni Soler, davant del notari, Joan Josep Just el 15 de gener de 1623. D'aquest notari tampoc es coneix actualment el parador del protocol de 1623, però igualment se'n conserva un, de rebedor, corresponent a aqueix any, a l'arxiu del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi de València, sota el número 16.999, en regular estat de conservació. Cfr. Fernando Andrés Robres *et al.*, *Inventario de fondos notariales del Real Colegio Seminario de Corpus Christi de Valencia*. València: Generalitat, 1990, p. 291, número 16.999.

molt possiblement, major fortuna que la primigènia, és a dir, major difusió i aplicació i en conseqüència, una importància històrica que no cal menystenir. Per altra banda, respecte de la causa de l'elaboració de la còpia parcial conservada a la Casa d'Ordunya, ens atrevim a formular la hipòtesi d'una còpia feta per a una finalitat d'ús pràctic, per a l'administració dels procuradors senyorials o dels arrendataris –freqüentment, pel que sembla, encarnats en unes mateixes persones. Per la qual cosa caldria pensar que aquest extracte es féu a la Vall de Guadalest i, probablement, pel notari que, segons el capítol IV de la carta de poblament, havia d'ajudar en les seues tasques al procurador senyorial i als justícies dels llocs del marquesat. I com que en el càrrec de procurador i com a arrendataris trobem repetidament membres de la família Ordunya, no ha d'estranyar que aquest document ens haja arribat en una còpia servada a l'arxiu de la Casa d'Ordunya, al Castell de Guadalest.

En conseqüència, s'han seleccionat per a la present edició els textos més fiables que poden consultar-se en l'actualitat, tant per a la carta de poblament com per als establiments. I també, pel que fa a la versió tardana i parcial de la carta servada a la Casa d'Ordunya, el document que ofereixen una informació especialment interessant per a la història de la Vall i, concretament, l'únic que ens permet actualment conèixer l'aplicació posterior i l'evolució de les condicions de la carta de poblament. Ara per ara, i mentre no es trobe nova documentació, no coneixem altres fonts sobre les modificacions posteriors de la carta de 1611.

Les diferents versions de la carta de poblament de la Vall de Guadalest

Aquesta darrera còpia del segle XVIII de què parlem, així com la servada a l'arxiu de Benimantell de 1819, recull, com ja hem dit, tot un seguit de variacions i omissions respecte de la que editem de 1611 i que, a més de la forma de la numeració romana, encara a l'estil medieval en 1611 i ja a la moderna en el document divuitesc, afecten noms, expressions i altres paraules les quals, no obstant, no alteren substancialment el contingut del document i que hom podrà percebre comparant els dos textos que s'editen. Si hi ha altres variacions més dignes d'assenyalar i que, al nostre parer, fan d'aquest document una font interessant des del punt de vista històric i filològic.

No repetirem ací massa expressions dels documents, ja que el lector els té al seu abast en aquestes mateixes planes, per la qual cosa tan sols indicarem les variacions més notables, a reserva d'un estudi posterior més detingut.

Aquestes variacions afecten:

- Respecte de l'estructura i el contingut del document.
- Respecte d'alguns termes significatius concrets.
- Respecte del llenguatge i l'ortografia. Aquest darrer aspecte resulta interessant per a conèixer els canvis en l'ús i coneixement de la llengua entre els segles XVII i XVIII.

Pel que fa al primer d'aquests tres punts, les variacions són, en primer lloc, les al·lusions a Confrides,⁸ absents en la carta de 1611 (excepte en el punt que parla dels censos que gravaven els llocs de la Vall, capítol XVI), i altres que es donen, substancialment, als capítols XIX i XX i als XXIII i XXIV.

Les diferències entre els capítols XIX i XX radiquen, fonamentalment, en el fet que la limitació que imposa el capítol XIX de la carta de 1611 respecte que el cabrum no puga passar a pasturar a l'arbrat més que pels assagadors destinats a aquest fet, mesura dirigida sens dubte a protegir els sembrats i cultius herbacis de la voracitat d'aquests animals, passa en la versió guadalestina al capítol XX, que a més afegeix la possibilitat de pasturar a la muntanya, possibilitat no explícitament assenyalada en la versió anterior. I també que la limitació de cria de porcs fins a tres o quatre caps que han d'estar necessàriament establats a les cases o nuats al camp, que s'estableix al capítol XX de la carta original, es transforma, en la versió del segle XVIII, en l'absoluta prohibició que "ningú sia gosat de tenir cria ni ramat de porch en los dits llocs y termes de aquells" imposada al capítol XX. Limitació important pel que fa a l'economia domèstica de la pagesia d'aleshores i de després fins pràcticament els nostres dies.

Al seu torn, les diferències entre els capítols XXIII i XXIV rauen, en primer lloc, en la mateixa existència, a la versió tardana de la carta, d'aquest darrer capítol, ja que la de 1611 en consta només de vint-i-tres. En la versió de la còpia de la casa d'Ordunya i de l'arxiu de Benimantell el capítol XXIII comprén una clàusula obligativa nova, a més d'una clàusula penal i una altra de roboració que ja estaven presents en el mateix capítol de la versió original. Mentre que el capítol XXIV conté la clàusula renunciativa que ja existia al capítol XXIII de 1611 i n'afegeix una altra que atorga a les parts la facultat de demanar, a les seues pròpies despeses, les còpies del document que troben necessàries. Cal dir que totes

8.- Així als capítols X i XI,

aquestes clàusules, llevat d'aquesta darrera enunciativa que autoritza a demanar còpies (que no obstant la normativa lligada a la pràctica notarial concedia a les parts)⁹ es repeteixen, més extenses i complexes, a les clàusules llatines de la *completio* del document de 1611, fins i tot la pena de cent lliures, que allí passa a ser de dos mil sous, quantitat equivalent car, com és cosa sabuda, una lliura es dividia en vint sous i cada sou en dotze diners.

Les diferències respecte de termes significatius concrets són diverses, però, en la pràctica, es redueixen a un de sol, car les altres poden ben bé atribuir-se a errades d'una còpia que, amb tota probabilitat, es féu al dictat, i a la decadència en l'ús del valencià com a llengua de cultura i, més concretament, al seu ús normal com a llengua per a l'escriptura i la lectura. D'aquest darrer aspecte tractarem més endavant i amb més fonament en un treball que tenim en preparació en col·laboració amb el Dr. Baldaquí, del departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant, germà de l'autor d'aquestes planes.

El terme afectat és, concretament, *ban*, que apareix a l'expressió "bans, danys i clams", que trobem al capítol XXII de la carta de 1611 i que en la versió de l'arxiu d'Ordunya és "bous, danys i clams". Aquesta confusió s'explica per l'oblit de la noció de *ban* i perquè a continuació es parla "dels bestiaris" (l'expressió completa es "en respecte dels bans, danys y clams dels bestiaris y altres coses que més llargament convindrà ordenar" i es refereix a la necessitat de fer unes "constitucions y ordinacions" per al bon govern de la comunitat).

9.- Cfr. Rolandini Rudolphini, bononiensis (i.e., Rolandino Passageri): *Summa totius artis Notariae*. Venècia: Junti, 1546, ff. 397v, col I, (per a còpies de documents a partir de protocols de notaris difunts custodiats per un altre) i 397v, col II- 398, col. I, s.rub. *Quomodo propria scriptura exemplatur*, per a còpies demanades per les parts al mateix notari que estengué el document original. Cal assenyalar que en aquest darrer cas es troba compresa la còpia de la carta de 1611 que editem en aquesta ocasió.

El ban és una institució feudal d'origen franc que es referia, fonamentalment, al poder de comandament i de coerció que exercia el rei sobre els seus súbdits i, més endavant, els senyors sobre els seus sotsmesos¹⁰. Però al Regne de València el terme equival, segons Enric Guinot, a "la pena o multa pecuniària que s'imposa per l'incompliment d'una llei o acord" i apareix normalment a les ordenacions i acords municipals valencians, de manera que, segons aquest autor, en la pràctica, equivalia al terme *calònia* o multa.¹¹ L'oblit d'aquest concepte -inconfusible, donat el context en què apareix i els termes *danys y clams* que l'acompanyen, juntament amb la forma gràfica de la paraula, origina la confusió amb el terme *bous* (d'una lectura *baus*, afavorida a més per la similitud gràfica entre *n* i *u*).

10.- Cfr. Pierre Bonnassie, *Vocabulario básico de historia medieval*. Barcelona: Crítica, 1983, pp. 30-33, s.v. Ban.

11.- Cfr. Enric Guinot, s.v. Ban, en AA. DD. *Diccionario histórico de la Comunidad Valenciana*, vol. I, p. 117. Reprodueix aquest article José Hinojosa Montalvo, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, vol. I, p. 262, s.v. *Ban* (amb referència expressa a l'anterior). No obstant, és important remarcar que la pena del ban de seixanta sous establerta per Carlemany encara resta vigent a les cartes de població del segle XVII que comentem: i així veiem al capítol XIII de la carta de la Vall de Guadalest que s'edita com s'imposa la pena de seixanta sous als que contravenen les regalies senyorials i a més veiem que els arrendataris de les rendes senyorials no poden percebre multes superiors a seixanta sous, i queden les quantitats que excedisquen d'aquesta suma a disposició de la senyoria: vegeu. Arxiu de la Casa d'Ordunya, Castell de Guadalest, n 284, caps. 4 i 7 de la millora de 1619, pp. 27 i 28-29. La mateixa pena de seixanta sous la trobem al comtat de Cocentaina i a Benassau, imposada també als infractors de les regalies o monopolis senyorials (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, pp. 20-21, 53-56, 86-87, 116-118, 135, 147 i 148; del mateix autor, "Capítols de nova població del lloch de Benazau", cap. XI, pp. 141-142, per als mateixos supòsits), i així mateix a Benilloba (Gosálbez Esteve, *Carta de población de Benilloba*. Alicante: Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1979, cap. II, pp. 4-5 i caps. 26 i 27, p. 7) als Negrals (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, pp. 390-391) i a Parcent, on s'indica que la pena per les baralles amb sang i per no respectar certes regalies (per coure en forn que no sia de la senyoria, per tallar arbres) és de tres lliures (1 lliura= 20 sous) (Julia Campón Gonzalvo-Jaume Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, 1612. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1987, caps. VIII, p. 7, i XXI i XXIII, p. 9). A Orxeta, el comandador de Santiago es reserva el dret de posar una pena de 60 sous per al "buen gobierno". (José María Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de Santiago para la repoblación de Orxeta*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1977, p. 5).

Finalment, pel que toca al llenguatge i l'ortografia, el primer que s'ha de dir és que aquesta darrera, així com potser en alguna part la pronúncia, se'ns apareix completament castellanitzada i, en comparació amb el document redactat per Vicent Joan Ferrer, delata un oblit gairebé absolut de les tradicions i codis del valencià escrit dels segles passats. I amb més detall, començant per l'ortografia, els fenòmens més cridaners són la pràctica inexistència o desús de la lletra *y* -s'observa un ús quasi sistemàtic de *i* llatina en totes les posicions i per a qualsevol valor- i l'oblit del valor fricatiu i prepalatal del grup *j+vocal* (independentment que la grafia inicial emprada siga *j* o *ï*).

El primer d'aquests fenòmens -la no utilització de la lletra *y* en qualsevol posició- delata també l'oblit del valor nasal i palatal del dígraf *ny* (l'ús del qual, amb aquest valor fonètic, es remunta en català als primers temps de la llengua escrita), que és grafiat de manera constant *ni*, molt possiblement perquè qui dictà el document a l'escrivà o bé el mateix escrivà o ambdós alhora el pronunciaven així, accentuant el valor nassal de la *n* i assimilant-lo més o menys al valor del grup *ny*. Confirma el que diem el fet que l'única excepció a la transcripció sota la forma *ni* del grup *ny* és en la paraula *meins* (per *menys*, transcrita sistemàticament en la forma citada, vegeu els caps. V, X i XV), car la grafia inversa (és a dir, *menis*) allunyaria massa la pronúncia del valor fonètic primigeni del grup *ny*. Alguna vegada s'empra també la forma castellana de *n* amb vírgula (*ñ*), com ara a *señalarà*, en el cap. XI.

Pel que fa al segon fenomen, cal indicar que el so prepalatal fricatiu del grup *j+vocal* apareix grafiat amb aquesta lletra (sota la forma de *j* o de *i*: així *aja*, cap. XV, per *haja*), amb *g* (que

és la més freqüent: així *agen*, *pugar* o *miga* per *hagen*, *pujar* o *mija* que escriu el notari Vicent Joan Ferrer, vegeu el cap. XV) o amb *ch* (*transichit* per *transigit*, cap. I, *hacha* per *haja*, caps. II i IV, *soguechar* per *soguejar*, cap. IX) aquesta darrera forma la menys freqüent, per la qual cosa creiem que no pot considerar-se que estiguem davant d'un parlar apitxat, sinó d'una vacil·lació gràfica deguda a la inexistència d'aquest fonema en castellà. També hi observem, sempre en relació al document del notari Ferrer de 1611, una lleu caiguda en l'ús del pronom feble *hi* (sota qualsevol grafia: *hi*, *i* o *y*), que és omés per exemple en la còpia dels capítols XV i XXII, encara que es conserva en altres parts (així, als capítols XI i XVI). O la substitució d'algunes paraules per desconeixement del seu significat, com ara al capítol IV, on és substituït el terme *s'esguarda* (*procurador*, *alcayt* y *justicies* o *altres officials a qui s'esguarda la conexença del fet*) pel terme *se guarde*, gairebé homofònic, però de significat distint. Un altre exemple és la substitució del terme *provehides*, al capítol XXI, per *prohibides*, tot i que en aquest cas potser es tracte d'una mala lectura o d'una mala comprensió per part de l'escrivà, com potser siga també aquest el cas de la substitució de *ço* és per *sols* al capítol X.

Aquestes darreres, junt amb tot un conjunt d'altres variants, poden explicar-se per la còpia al dictat junt amb l'oblit que ja hem esmentat de les tradicions de la llengua i de l'ortografia valenciana (la qual, no hem d'oblidar-ho mai, a l'època estava encara molt lluny de ser normativitzada). Així, normalment, la coincidència de dos o tres consonants dóna lloc, en la pronúncia corrent, a la simplificació per la caiguda d'una d'elles, que té el seu reflex gràfic al nostre document: *tems* per *temps*

(Introducció i caps. I, V, VIII, X, XI, XII, XIV, XV, XVI i passim), *erbagés per herbatges* (cap. XVII), *dimats per dimarts* (cap. XV) *Sans per Sants* (cap. X, però l'expressió, repetida dues vegades, que figura al document és *Tots Sans*), abandó de la geminació: *amela per amella*, cap. XI. En tots els exemples que oferim, la primera forma és la del document copiat a mitjan segle XVIII i la segona forma és la que utilitza en 1611 el notari Vicent Joan Ferrer. Veiem també en molts casos una substitució de la c per la s. I alguns castellanismes, com *calitat per qualitat*, *arbolat per arborat*, cap. X, *cada per cascuna*, cap. XIII, *intensió per intent*, cap. XVI.

No obstant, sí que s'observa sistemàticament la grafia tradicional *ch* en posició final de paraula per al valor implosiu (*lloch*, caps. I, II, III etc., *càrrrech*, caps. IV i XXIV, *fonch*, caps. VI, VII, VIII, etc., *franch*, *cinch*, cap. XI, *porch*, cap. XX), tret aquest que és respectat en tots els casos. Per altra banda, el nivell de coneixement del llenguatge que denota l'anònim copista del segle XVIII que féu la còpia del document que ens ocupa es prou bo, tot i que el seu treball, en comparació amb el del notari Vicent Joan Ferrer, anterior de cent cinquanta anys, denota els efectes de l'abandonament del valencià com a llengua de l'administració i vehicle de cultura i la decadència subsegüent del nivell del seu conreu.

Contingut i abast de la carta de poblament

Entrant a comentar el contingut dels documents que estudiem¹², el primer que cal dir és que el contingut de la carta de població va ser fruit de la negociació, com indica la mateixa estructura del document, on es veu clarament que aquest és el resultat de passar davant notari les capitulacions prèviament acordades -que en el document que editem és la part en valencià- cosa que era habitual a l'època.¹³ Pel que fa al contingut, la carta i els establiments varen ser analitzats al seu moment, amb gran agudesia i coneixement de l'estat de la qüestió, pel Dr. Pla Alberola al llibre que ja hem citat¹⁴ i al qual cal remetre el lector. Aquest autor analitza la carta de poblament distingint els aspectes relatius a l'organització municipal, l'exercici de la justícia, els monopolis senyorials i les limitacions que imposen (on es fa esment del dret de celebrar mercat) i els censos i particions de fruits que han d'observar els nous pobladors, incloent en aquest apartat tot allò relatiu a les explotacions forestals i ramaderes. Per altra banda, el document dels

12.- Per tal d'avaluar millor l'abast de la carta de poblament del marquesat de Guadalest, la compararem mitjançant notes al peu amb una selecció d'altres cartes i notícies sobre contingut de les cartes, quan no hem pogut accedir al text, de diversos llocs de les Marines i de la Muntanya (*el quartel de las montañas* que deia el cronista Gaspar Escolano en 1611), que són les zones geogràfiques més properes i semblants en condicions a la Vall de Guadalest. Aquestes seran les cartes de poblament d'Altea, les del comtat de Cocentaina (raval de Cocentaina, Muro, l'Alcúdia, Gaianes i el Ràfol Blanc, després Benavides i actualment l'Alqueria d'Asnar), Tàrbena, Benilloba, baronia de Parcent, la Vall de Laguar, Valls de Gallinera i Ebo, la Vall de Perputxent, Benillup, Benassau, Orba, l'Atzúvia, Benimeli, els Negrals, Orxeta i Sagra i Sanet, aquestes dues darreres comandes de l'orde de Santiago. S'ha de dir que les particions al comtat de Cocentaina eren considerades a l'època com a especialment profitoses per al senyor: cfr. Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, p. 33.

13.- Veg. Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles i repobladores*, pp. 198-199 i nota 62. Primitivo J. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, pp. XXXIII-XXXIV.

14.- Primitivo J. Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*. Alicante: Instituto de Estudios Alicantinos, 1983, pp. 40-55.

Establiments, com assenyala el mateix autor, no és sinó un resum, i amb tota seguretat es feren unes escriptures –i potser també un llibre o almenys un quadern– a les quals al·ludeix el document, on es recolliria amb detall la distribució de terres i cases entre els pobladors, indicant la grandària i ubicació de les parcel·les i les condicions en què es trobaven, com succeeix als establiments de Tàrbena¹⁵ i com es feu al comtat de Cocentaina¹⁶ i a la baronia de Parcent.¹⁷ Els que editem de la Vall de Guadalest no assenyalen sinó els noms dels nous pobladors i els censos que havien de pagar per les possessions que se'ls havien establert.

Centrant-nos, de primer, en l'aspecte econòmic, -que, si no ocupa la major part dels capítols, és no obstant l'aspecte més fonamental, subratllat ja al començament de la carta, on s'indica que els capítols son “en e sobre la població y partició dels fruyts” – el primer que hem de dir és que la carta de poblament del marquesat de Guadalest, cronològicament, se situa en una data, 1611, en què se signaren la major part de les cartes valencianes¹⁸ i imposa condicions de certa

benignitat, que sense arribar a les imposades en la d'Orxeta -de gener de 1613-¹⁹ i les de Tàrbena i –en menor mesura– la Vall de Laguar, una i altra igualment atorgades en 1611²⁰ (però d'uns llocs que, tot i comptar amb una situació orogràfica més o menys comparable, pateixen de molt pitjors comunicacions²¹) resulten les més benignes de tota la zona.²² En

señorío, es publicà el treball de Gual Camarena (aleshores ja escrit, però encara inèdit) *Las cartas pueblas del Reino de Valencia*. València: Generalitat, 1989. Aquest autor, des de l'any 1609 i fins a 1766 n'esmenta cent vint-i-nou, de cartes (cent vint-i-vuit fins a 1699), de les quals cent vint compreses entre 1609 i 1626 (Cfr. pp. 172-206 de l'obra citada). I encara amb posterioritat se n'han publicat algunes més que Gual Camarena no pogué conèixer. Malgrat tot, com que la mostra que utilitzà el Dr. Císcar és estadísticament representativa, les seues conclusions segueixen sent vàlides. I la prova és que, del recull de Gual Camarena, es veu que en 1611 se'n signaren seixanta-quatre, de documents, és a dir, més de la meitat de totes les cartes que signa per al període estudiat.

Per altra banda, la causa de la concentració de cartes en aquest any de 1611 és l'ordre donada en el sentit que s'havia de procedir a repoblar: veg. Eugenio Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1993, p. 198.

19.- Veg. José María Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de Santiago para la repoblación de Orchea*. 1613. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1977, 6 pp.

20.- El document editat per J. M. Santacreu i F. Aura, *La carta de poblament de Tàrbena*, no porta data explícita, però cal datar-lo entre el gener de 1611 i el desembre del mateix any, atès que al novembre de 1610 s'atorguen els poders al procurador, el degà de Tortosa Pere de Montcada, poders que a la carta de poblament s'al·ludeixen com a datats en “l'any proper passat de 1610” i que els establiments estan datats al gener de 1612. La de la Vall de Laguar porta data de 14 del juny de 1611: veg. José Costa Mas, *Testimonio de la escritura de nueva población que se otorgó entre el duque de Gandía y los pobladores de Alaguar, en 14 de junio de 1611*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1980, 9 pp.

21.- Cfr. J. M. Santacreu i F. Aura, *La carta de poblament de Tàrbena*, on s'estableixen les particions d'una dotzena part de les collites herbàcies i una huitena de les arbòries, més el delme (caps. I, II i III, pp. 59-60), a més de la cessió de les pastures pel preu simbòlic de deu lliures l'any (cap. VI, p. 60). Potser en aquesta favorable partició influís, a més de la situació muntanyenca i la mala comunicació, el plet que sobre la titularitat de la senyoria pesava aleshores i seguirà pesant fins a les darreries del segle XVIII. Les de la Vall de Laguar eren més paregudes a les imposades a la de Guadalest: s'especifiquen a la nota 23.

22.- Veg. un quadre comparatiu a Primitivo J. Pla Alberola, “Benasau, 1609-1630”, pp. 175-177. En aquest quadre s'inclou també l'al·lusió a les condicions, prou benignes així mateix, de la carta de poblament de la Vall de Perputxent, molt més tardana. La menció expressa de la diferència de Guadalest i Perputxent amb les cartes dels altres llocs de la zona, amb l'expressió de les causes que a aquests fenomen es dona en el *Assiento de las casas de los títulos, barones y dueños de los lugares que por la expulsión de los moriscos del Reyno de Valencia quedaron despoblados de 9 de junio de 1614*, en ibidem, p. 178. El *Assiento* citat fou també publicat per Pascual Boronat y Barrachina, *Los moriscos españoles y su expulsión. Estudio*

15.- Cfr. J. M. Santacreu i F. Aura, *La carta de poblament de Tàrbena*. Alacant: Diputació Provincial d'Alacant, 2009, la part relativa als establiments, pp. 83-130 (facsimil) i 131-168 (transcripció).

16.- Primitivo J. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, pp. XXXII-XXXIII.

17.- Júlia Campón Gonzalvo i Jaume Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent, 1612*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial, 1987, cap. VII, pp. 6-7. La baronia de Parcent comprenia, a més de Parcent, els llocs de Benigembla i Vernissa, aquest actualment un despoblat dins el terme de Benigembla, sobre el riu Xaló i en el límit amb el terme de Murla.

18.- Segons l'anàlisi del Dr. Císcar Pallarés, que cita seixanta-una cartes, se situa en l'any en què es tanquen la majoria, ja que en 1611 se'n signaren trenta-cinc, front a deu en 1610 i sols quatre en 1609. Els anys següents també se'n signaren moltes menys. Veg. l'anàlisi que en fa Eugenio Císcar Pallarés, *Tierra y señorío al País Valenciano*. València: Del Cénia al Segura, 1977, pp. 173-175. També és l'any en què es tanquen la major part de les cartes del comtat de Cocentaina: veg. Primitivo J. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*. Alacant: Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, 1986, passim. No obstant, el nombre de documents sobre què treballa el Dr. Císcar és relativament reduït ja que, amb posterioritat al seu llibre, *Tierra y*

el context general de la repoblació valenciana, les condicions econòmiques imposades a la Vall de Guadalest no són especialment dures per a l'horta i el secà, una mica més per als cultius arboris i especialment per als garrofers, les oliveres i la vinya²³: una cinquena part de

histórico-crítico. València: Francisco Vives Mora, 1901; vol II, apèndix documental, document número 33, pp. 636-657. Cal indicar que la de Perputxent és, com ja hem assenyalat, una carta molt tardana, de 1628, quan ja la major partida de les cartes de poblament, inclosa la de Guadalest, havien tingut rebaixes en les exigències senyoriales inicials, de vegades molt considerables.

23.- Vegeu sobre aquest punt, Císcar, *Tierra y señorío*, pp. 251-253 (horta i secà), 257-260 (olivera i garrofer) 261-264 (vinya). La partició en la vinya a les Marines era especialment dura (cfr. p. 264). Per a les condicions al Comtat, més dures, vegeu Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, p. XXXV i el text de les cartes: així, al raval de Cocentaina, a Muro, l'Alcúdia i Gaianes, que són els llocs del comtat de Cocentaina que es repoblen en 1611, la partició atorga al senyor la tercera part de les olives, la quarta de les figues i de la vinya (vi o pansa), la meitat de la fulla de morera i una quantitat fixa dels cultius de secà i d'horta, independentment del volum de la collita (pp. 25, 26, 28, 29, 61, 63, 64, 91, 92, 94, 95, 121-122, 123, 125, 126). La partició a Benillup en 1612 era d'una cinquena part en l'horta (si es plantaven grans) i el secà, més un ral castellà pels productes d'horta, un terç de les oliveres i de les nogueres, un quart de les figues, vinyes i altres fruiters i tota la fulla de morera. En 1628 aquestes exigències es rebaixen a un sisè dels grans, un terç de les olives i un vuitè de la resta dels cultius arboris, sense que s'esmenten les moreres (cfr. Pla Alberola, "Benillup, 1609-1630", pp. 175-177 i 182). A Benassau, es parteix a un terç de les oliveres, nogueres i ametllers, la quarta part de les figues i dels grans i un cens fix en l'horta (Pla Alberola, "Capítols de nova població del lloch de Benazau", pp. 133-134 i caps. XVIII i XIX, pp. 144-145). A Benilloba, es pagava la cinquena part dels grans i collites no arbòries, un terç de les oliveres i carrasques i una quarta part de les figues i vinyes i la cinquena de les fruites, i, si aquestes són fresques, s'han de pagar una vegada seques (s'esmenten específicament les panses i les prunes). Vid. Elia Gosálbez Esteve (transcripció): *Carta de població de Benilloba*, 1611. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1979, capítols 18 i 19, p. 6). A la Vall de Laguar (carta de juny de 1611), la partició era de la setena part dels fruits d'horta i secà, mentre que la fulla de morera, les garrofes i la vinya (tant vi com pansa) es partien al sisè i les olives al quint (José Costa Mas, *Testimonio de la escritura de nueva población que se otorgó entre el duque de Gandía y los pobladores de Alaguar en 14 de junio de 1611*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial de Alicante, 1980, p. 4). A Benimeli la partició era al quart per a tots els productes, a més d'una barcella per cafís d'olives com a dret d'almàssera, i quedava el pinyol per al senyor (Carlos Cardona Doménech, *La Rectoría: breve recopilación histórica de la Rectoría del Marquesado de Dénia*, en el Reino de Valencia. Dénia, l'autor, 2009, pp. 162-165, els caps. 5, 10 i 14; el text d'aquesta carta ofereix molts dubtes respecte de la qualitat de l'edició). Als Negrais, carta atorgada el 31 d'agost de 1611, es partien al terç totes les collites, sense més especificació, i a més es pagava per dret d'almàssera dos almuts d'olives per peu (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 389 i 390) A Parcent (carta de 1612), dels cultius herbacis anyals (cereals, cigrons, faves etc) la sisena part, així com del raïm (pansa o vi) i la quarta part dels cultius arboris (olives, garrofes, ametles, figues, moreres, etc), i quedaven exempts els cultius d'hortalisses i fruiters

les collites de terres d'horta, així com de les moreres i la seda, una novena de les collites de secà, una vuitena part de les fruites, ametla, figues i panses, una sisena part del vi i una quarta part de les garrofes i olives, a més de pagar, per aquestes darreres, el dret d'almàssera, quantificat en una barcella de cada dotze, quantitat que augmentava, si l'animal que movia el trull no era propietat del llaurador, en una lliura d'oli per *peu*, és a dir, per cada premsada (cap. XI)²⁴, amb obligació de

(s'esmenten les pomeres, albercoquers, pruneres, pereres i cireres). Però, si es cultiven cereals en terres d'horta, aleshores, han de pagar la partició regular (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, caps. XXXI-XXXIII i XXXX, pp. 11-13). A les valls de Gallinera i Ebo, la partició era d'un vuitè tant al regat com al secà, al quint en les oliveres i al sisè en les garrofes; a l'Atzúvia es partia al sisè en l'horta i el secà, al quart la vinya i al terç en les collites d'oliva i garrofa (Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, p. 256, 259, 263). En el cas d'Orba, es partia al vuitè tant a l'horta com al secà, i al quart la collita d'oliveres, garrofers, figueres i vinyes. A Sagra i Sanet, comanda de l'orde de Santiago, la partició era general d'un quart per a tot gènere de collites, encara que el vi es partia al terç i i la pansa al sisè, però per la pansa es donarien al comanador sis roves per poblador l'any cas de no estar la senyoria arrendada. (Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, pp. 256, 259, 263; Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, p. 40) Però s'ha de destacar que aquestes condicions de Sagra i Sanet es pacten el 7 de gener de 1611 com a reforma de la carta primerament signada el 7 de febrer de 1610, en què s'establí una partició general al terç més un cens de sis diners per rova de pansa que quedara en poder dels nous pobladors: vegeu Carlos Cardona Doménech, *La Rectoría: breve recopilación histórica de la Rectoría del Marquesado de Dénia*, en el Reino de Valencia. Dénia, el autor, 2009, pp. 180-184. A la Vall de Perputxent, carta tardana (1628), una cinquena part de les collites d'horta i una novena de les de secà i a més una quarta part de la collita de les oliveres i les moreres (s'ha d'entendre la fulla d'aquest arbre) i una vuitena part de les figues (cfr. Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, pp. 256 i 259): com se pot veure, unes condicions molt semblants a les que inicialment s'imposaren a la Vall de Guadalest, les quals foren després millorades, com veurem. Finalment, la carta de poblament d'Orxeta, comanda de l'orde de Santiago, no demana cap partició i sols un cens de dos cafissos i mig de forment "al tiempo de las heras" i si no en tingueren els pobladors en aqueix moment, 20 lliures valencianes per la Mare de Déu d'agost, i també 10 roves de garrofes per poblador. A més, queda exceptada del delme una barcella de gra per cafís "*por razón de la labor*" (José María Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de la orden de Santiago para la repoblación de Orxeta*, p. 5). L'obligació de portar la collita a la casa senyorial a les pròpies despeses era general, encara que a Parcent sols s'estableix l'obligació de portar els grans a l'era, bé de Parcent o bé de Vernissa, segons la residència (ibídem, cap. XXXVII, p. 12). En la resta de les cartes es sobreentén, ja que era a l'era o als camps on es feien les particions.

24.- Resulta difícil establir el que suposava aquest últim dret respecte del total de la producció. Persones experimentades de la nostra família ens han quantificat, d'una forma evidentment aproximativa, en setze litres el total d'oli que s'obtenia per peu. Com que, segons

portar-ho tot a la casa senyorial en Benimantell o en Beniardà²⁵, a les pròpies despeses. Tot açò, després d'haver pagat el delme, terç-delme i primícia. Com que el delme, en el marquesat de Guadalest, oscil·lava entre una quinzena i una vintena part (entre 6'6% i 5%),²⁶ val a dir que, descomptat el delme, que el senyor percebia íntegre a la baronia de Confrides i a Ondara i Ondarella, a més del terç-delme a la resta del marquesat, en una

ens han dit, aquesta producció s'obtenia amb premses hidràuliques de ferro, cal suposar que era molt més elevada que la que es podia obtenir amb les premses de bigues emprades a l'època. De manera que, amb molts dubtes, podria fer-se equivalent aquest dret, d'una forma aproximada, a una lliura d'oli per rova. Pel que fa al dret general d'almàssera, a la baronia de Parcent era de "*dos almuts per sis barcelles almacefrefres, que són nou barcelles de casa*" (Campon Gonzalvo-Pastor Fluixà, op. cit., cap. XXII, p. 9), quantitat que pot considerar-se equivalent, ja que al País Valencià cada barcel·la tenia quatre almuts: veg. Claudi Alsina, Gaspar Feliu i Lluís Marquet, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Barcelona: Curial, 1990, p. 120.

25.- El motiu de la ubicació d'aquestes cases senyorials és que, a l'època, al marquesat de Guadalest no estaven poblats més que aquests dos llocs, els més grans, Adzaneta, amb quatre famílies però "*que se a de despoblar per la incomoditat de la misa y per estar fora mà*", Beniseclí, despoblat també al poc temps" (veg. Pla Alberola, op. cit., p. 53), tot açò tal com ens indica el document que s'edita dels *Establiments*. I, és clar, el Castell de Guadalest. El Castell era lloc de cristians que no es veié afectat per l'expulsió i on, consegüentment, els habitants conservaren llurs terres i propietats i no haurien, en general, de fer particions amb el senyor. Temps endavant, en la capitulació de 1619, s'esmenta una altra casa senyorial a Confrides: veg. Arxiu de la Casa d'Ordunya, Castell de Guadalest, núm. 284, p. 26. La obligació de portar les porcions senyorials de la partició de fruits a la casa senyorial era general. Un sol exemple, molt detallat i dur: els Negrals, on els vassalls incorrien en pena de seixanta sous si no portaven la collita del gra i de vint-i-cinc lliures i comís si no duïen el mateix dia de la collita les ametles, garrofes i figues a la casa del senyor (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 391).

26.- El delme, en el marquesat de Guadalest, en l'any 1758, era, de grans en general, una part de 15, de forment una part de 15, d'ordi, una part de 15, d'olives i oli, una part de 20, de raïm i vi, una part de 20, de corders, un de cada 15, de llana, una part de 15, de "panizo", una part de 20, de llegums, una part de 15, d'ametles, una part de 20, i també una part de 20 de la fulla de morera i de l'anís. Del paner-fruïtes per a la venda i farratge, no se'n pagava res. Veg. Antonio Mestre Sanchis, "La recolección de diezmos en la diócesis valenciana según la encuesta capitular de 1758", en *Actas del I Congreso de Historia del País Valenciano, vol. III*, València: Universitat de València, 1976, quadre entre pp. 632-633. Al marquès de Guadalest tocava la percepció íntegra del delme en la baronia de Confrides (l'Alfófra -hui Confrides-, l'Abdet i Florent) i als llocs d'Ondara i Ondarella al marquesat de Guadalest, restant-li de la resta del marquesat el terç-delme i el total suposava quantitats molt considerables: veg. Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, pp. 32-33.

forma aproximativa, en l'horta i de les moreres i la seda es pagava al senyor un 18'68 %, en secà un 10'37%, de les fruites i figues -que no delmaven- un 12'5%, d'ametles i panses, un 11'87%, del vi el 15'77% i de les olives, un 23'75%.²⁷ Quantitats que, com hem dit, cal afegir al delme, primícia i terç-delme i que, per tal que ens puguem fer una idea del que restava per al llaurador, cal augmentar, en el cas dels cultius herbacis -d'horta i de secà-, amb un 20-30% de la collita que cal reservar per a llavors²⁸. A més, tots els pobladors venien obligats a pagar anualment una sàrria de palla (quatre roves)²⁹.

A tot açò s'havia d'afegir un cens annu en diners per les propietats: de les cases, quaranta sous per cada cent lliures (és a dir, un 2% de la vàlua estimada de cada casa). De les terres, sis diners per jornal o cafissada, unitat de superfície equivalent a 0'4987

27.- El delme, en general, equivalia al deu per cent: així s'indica a Tàrbena: "lo dret decimal, que és de deu, hu". (cfr. Santacreu-Aura, *La carta de poblament de Tàrbena*, p. 59). Ara bé, el total del delme es dividia, des de Jaume I, en tres parts: per a subministrament del clergat, per a dotació d'esglésies i per al rei: i aquesta darrera part era la coneguda com "terç-delme" i, en general, a València pertanyia als senyors. El percentatge del delme podia variar, de manera que el cas de la Vall de Guadalest no era extraordinari: veg. Císcar, *Tierra y señorío*, p. 251; Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, pp. 55-60, sobre el delme en general i el que suposava en la renda senyorial. La primícia la calcula Císcar Pallarés, en un divuité. En el compte anterior no hem inclòs les garrofes perquè no sabem com delmaven.

28.- Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, pp. 253-254.

29.- També era prou general el pagament d'un cens fix en palla: una xàbega a Parcent (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronia de Parcent*, cap. XXXIII, p. 11) i a Benilloba (Gosálbez Esteve, *Carta de población*, cap. 21, p. 6), una sàrria a Benillup en 1628 (Pla Alberola, "Benillup 1609-1630", p. 182) i als Negrals, la palla necessària per a la cavalcadura del senyor i el seu criat, mentre s'hi estiguen (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 389). No obstant, com indica Pla Alberola en aquest darrer treball, aquest cens fix moltes vegades s'exigia en gra o en altres fruits, com ara olives. En el Ràfol Blanc (actual Alqueria d'Asnar), els pobladors pagaven anualment 10 roves de palla de forment entre tots (la carta esmenta set noms): veg. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, cap. 12, p. 137. Aquesta carta és de 1626 però recull un estat de coses anterior, com mostra en la part expositiva (p. 133). Sobre la tipologia general d'aquests censos, cfr. Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, pp. 35-37.

hectàrees³⁰. A més, hom estableix un lloisme de 2 sous per lliura, és a dir, que en cas de transmissió corresponia al senyor el 10% del preu de la propietat, percentatge aquest

30.- No es tractava d'un cens especialment greu, sobretot pel que fa a les terres, car no es distingeix entre horta i secà. Així, a Benilloba, es pagaven 3 sous a l'horta i 4 diners al secà (Gosálbez Esteve, *Carta de población de Benilloba*, cap. 17, pp. 5-6) a Benassau, dues lliures (40 sous) per cada propietat a l'horta i 3 o 4 sous per heretat al secà (veg. Pla Alberola, "Benillup, 1609-1630", p. 175; id. "Capítols de nova població del lloch de Benazau", cap. XVII, p. 144). En la baronia de Parcent, 3 lliures a l'any per cases i heretats, a més d'un sou per cadascuna de les parcel·les d'horta (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronia de Parcent*, cap. XXX, p. 11 i cap. XXXX, pp. 12-13). En la Vall de Laguar, dos diners per jornal de terra (José Costa Mas, *Testimonio de la escritura de nueva población*, p. 4) Als Negrals, quaranta sous per casa i terres, en dues pagues (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 389) i a Benimeli, dos sous per cafissada d'horta i un sou i sis diners per cafissada al secà (Cardona Doménech, *La Rectoria*, p. 163). A Altea, sis lliures anyals per quatre jornals d'horta i setze de secà, que augmentaven en 15 o 30 sous per jornal si es tractava d'un nou regadiu fet en terra que abans era secà; però cal dir que en aquesta carta no s'exigeix partició de fruits, sinó tansolament delme i primícia (Pere Maria Orts i Bosch-Jaume Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*. Altea: Art Lanuza, 1988, cap. IX, pp. 64-65 i cap. XIV, p. 67). A Orxeta, el cens per la terra d'horta, amb dret d'aigua, i casa amb pallier era d'una lliura per Tots Sants, augmentat en 20 sous per cada casa nova que es faça (Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de Santiago para la repoblación de Orxeta*, 1613, pp. 3-4) En el comtat de Cocentaina, en canvi, es pagava per les propietats una quantitat fixa en fruits, tant si se sembrava com si no, sense cap altre cens (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina, raval de Cocentaina*, cap. LXXI, p. 29; Muro, cap. 75, p. 65; La Alcúdia, cap. 64, p. 96; Gaianes, cap. 63, pp. 1267-127). En 1628, a la Vall de Perputxent es pagaven 8 diners per cafissada d'horta i 2 al secà (veg. Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, p. 241). Les cases, en canvi, estan més gravades en el marquesat de Guadalest que en altres llocs, tot i que cal relativitzar aquest punt, ja que, en altres llocs, moltes vegades s'imposen per les cases censos fixos que no tenen en compte les seues condicions. Cfr. Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, pp. 237-245. En les zones properes, per exemple, a Perputxent (1628) es pagaven 25 sous i 5 diners per casa (Císcar, p. 241); a Benilloba, 8 sous per casa (Gosálbez, op. cit., cap. 17, pp. 5-6); a la Vall de Laguar, 8 sous i una gallina per casa (Costa, p. 4); a Benimeli, vint sous per casa (Cardona Doménech, p. 163); a Altea, el cens era de dos sous per casa, però amb la particularitat que havien de pagar el preu estimat de la casa en el termini de deu anys, passats els quals, si no ho feien, havien de pagar un interès del 5% (un sou per lliura) fins que haguessen pagat el deute (Orts i Bosch-Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*, cap. VIII, pp. 63-64). A Benassau, 2 sous per casa (Pla Alberola, loc. cit. en aquesta nota). Al raval de Cocentaina, a Muro i a l'Alcúdia s'imposa un debitori sobre el valor estimat de la casa, deduïda la quarta part, amb responsió d'un sou per lliura i obligació de quitar-lo en el període de vint anys: vid. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, cap. LXXIII, p. 30 (raval de Cocentaina); cap. 78, p. 66 (Muro); cap. 66, p. 97 (l'Alcúdia). A Gaianes, en canvi, es paga tan solament un sou per casa, sense cap debitori ni altre càrrec: op. cit., cap. 65, p. 127. A Tàrbena es paguen deu sous per casa, però per la terra tan solament la partició sense cap altre cens (Santacreu-Aura, *La carta de poblament de Tàrbena*, caps. I, III i IIII, pp. 59-60).

que és l'establert als Furs de València des de Jaume I. I s'estableix un dret de carregament (és a dir, per al cas que hom carregue la terra que té censida amb censals o violaris o com a penyora o d'altra manera) d'un sou per lliura, és a dir, del 5%.³¹

La duresa general d'aquestes exaccions ja fou percebuda pels mateixos contemporanis³² i fou molt criticada pels contraris al règim senyorial com la causa de la pobresa dels llauradors i un llast al progrés de l'agricultura³³. La seua causa

31.- Cfr. Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, p. 190. Segons ens informa el Dr. Pla Alberola, aquest percentatge es correspon amb el mig lloisme (recordem que el percentatge d'aquest era del 10%), ja que el carregament d'un censal o violari sobre una propietat suposava una transmissió onerosa al prestatari i un establiment consegüent sense lloisme ni fadiga ni altre dret emfitèutic. Aquesta afirmació és completament conforme al dret foral, tal com resumeix Pere Jeroni Taraçona: "*Declarant que los censals són béns seents. Y qui dona cosa a cens, aliénala, encara que li reste la senyoria. Si lo censater, ab voluntad del senyor, donarà a altre la cosa censida a cens e aquell que la prengué la dona a altre e axí passa a molts censaters, qualsevol de aquells que la vena o empenyore o aliene, la fadiga y tot lo lloisme resta del primer senyor*" (Pere Jeroni Taraçona, *Instituciones dels furs i privilegis del Regne de València, eo, sumari e repertori de aquells*. València: Pedro de Güete, 1580 -ed. fac. València: París-Valencia, s.a.-, p. 342. Els percentatges que la carta del marquesat de Guadalest estableix per al lloisme i mig lloisme -aquest en cas d'empenyora-ment, tal com s'ha dit- són les que estableixen els Furs de València, concretament llibre IV, rúbrica XXIII, fur III: la desena part del preu de venda de la cosa censida en concepte de lloisme i la vintena pel mig lloisme. Cfr. *Furs de València. A cura de G. Colon i A. García*. Barcelona: Barcino, 1983, vol IV, p. 320. També s'indiquen expressament tals percentatges en les cartes del Ràfol Blanc (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 5, cap. 5, p. 135) i d'Altea (Orts i Bosch-Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*, cap. V, p. 62).

32.- Cfr. Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, p. 207.

33.- Cfr. Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*. València: Del Cénia al Segura, 1977, p. 38. Aquest autor relativitza la duresa de la partició de fruits, assenyala que el munt dels censos fixes era, originàriament, molt més gravós del que sembla, ja que, amb el temps, la devaluació de la moneda rebaixà molt la seua importància. També destaca que el delme i terç-delme suposava una part substancial dels ingressos dels senyors i, finalment, que el paisatge agrari a l'època no era ni de lluny l'actual i que el conreu de cereals tenia una importància molt major de la que tingué més endavant, quan la progressiva introducció de cultius comercials disminuí molt la seua extensió (ibidem, p. 43). De fet, en contrast amb el que suggereix la carta de poblament, Cavanilles reflecteix una Vall encaramullada de vinyes dedicades fonamentalment a la pansa: veg. Antonio José Cavanilles, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid: Imprenta Real, 1797 (ed. Facsímil: València: Albatros, 1977), vol II, p. 202. Cavanilles és un dels autors que considera la partició de fruits amb els senyors com un obstacle per al progrés de l'agricultura: així al mateix vol. II, de les *Observaciones*, pp. 125-126,

es troba en el fet que la noblesa valenciana, fortament endeutada, volgué aprofitar l'ocasió que li oferia l'expulsió per tal de refer, en la mesura del possible, la seua malmesa situació econòmica. Ja de principi, la cessió de les terres propietat dels moriscos, que permeté als nobles augmentar els seus patrimonis, els ajudà a acceptar el bandejament dels pobladors de les seues senyories. Però, a més, l'oportunitat els oferí una ocasió d'actualitzar les seues fonts de renda introduint als seus dominis la partició de fruits, que fins aleshores tenia un abast prou limitat.³⁴ Una població de camperols i artesans afamats de terra i desitjosos de millorar la seua sort acceptà aquestes condicions perquè la

relativa estabilitat que els oferia l'establiment a cens emfitèutic -que els feia co-propietaris de les terres- era per a ells una oportunitat.³⁵ Ara bé, l'abundosa oferta de terres i la relativament pobra de pobladors dugué a molts a deixar uns llocs per altres on se'ls oferien millors condicions.³⁶ Aquesta mobilitat comportà en anys posteriors la millora de les condicions sota les quals els repobladors acceptaren els establiments de les seues terres.³⁷

Totes aquestes condicions generals per al país es donen fil per randa en el marquesat de Guadalest. El marquès accedí, gràcies a l'expulsió, a la propietat de les terres dels moriscos de la vall i, a més, rebé compensacions en altres llocs -Onda, Castelló, Borriana i Vila-Reial- avaluades en la considerable quantitat de 9.901 lliures valencianes³⁸. Però, a desgrat

en parlar del cas de les terres rompudes pels habitats d'Aielo després de la primera població, diu: "*No disputo a los señores el derecho a la porción de frutos que estipularon al tiempo de repartir sus tierras o de venderlas enfiteúticamente; pero no puedo persuadirme que lo tengan para cobrar la cantidad de frutos en aquellas tierras que eran eriales al tiempo de la venta; y aún dado que lo tengan, la razón, la equidad, la utilidad común parecen pedir cierta reforma. El valor de estas tierras se debe a la industria y al ímprobo trabajo del cultivador, que habiendo recibido un suelo estéril, pedregoso, sin aguas, sin cultivo, supo transformarle en campos útiles y muchas veces en huertas, arrancando peñas y haciendo excavaciones en busca de la tierra y de las aguas. Si los señores pidieron la tercera parte de los frutos y los nuevos colonos convinieron en ello respecto de las huertas y campos fructíferos, fue sin duda porque éstos y aquéllas se hallaban en estado de pagar con usuras los trabajos del cultivo; estado en que los dexaron los industriosos moros y moriscos. Así pues parece duro, por no decir injusto, pretender iguales derechos en aquellos campos que empezaron a ser útiles entre las manos del colono. Esta pretensión, por desgracia introducida y sostenida, se opone a los progresos de la agricultura y de la industria; porque nadie quiere emplear su sudor y trabajo para enriquecer a otro, mayormente sabiendo que hay en el reyno tierras, cuyos impuestos son llevaderos y útiles a los señores y colonos*". I més endavant, parlant del cas de Muro: "*La Universidad de Muro es el último pueblo del Condado... De pocos años a esta parte han aumentado las huertas a fuerza de trabajos, excavando peñas hasta descubrir aguas y anivelando terrenos reputados estériles. Seguirían con tesón aquellos hombres infatigables si no temiesen perder la propiedad o parte de sus frutos; y al contrario, redoblarían sus esfuerzos si viesan una condescendencia, al parecer justa, de parte del señor territorial. Animados entonces de nuevo harían fructificar parte de lo inculto, podrían sustentar más familia y aumentaría el número de vecinos a favor del Estado*". (ibid. Pp. 160-161).

34.- Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, pp. 196-198 i sobre tot, pp. 200-206. Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, p. 31. Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest*, pp. 32-34. Però hi havia excepcions com ara Benassau, on ja abans de l'expulsió es troba una partició quasi abusiva: veg. Pla Alberola, "Capítols de nova població del lloch de Benazau", pp. 130-133.

35.- Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, pp. 189-192, 211. Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, pp. 39-40, 51. Cal assenyalar que aquestes dures condicions, que possiblement haurien estat inacceptables d'haver-se mantingut l'elevada densitat i la distribució de la població que existia entre els moriscos, eren més suportables ara ja que el menor nombre de pobladors comportà un augment en la superfície de les explotacions i, possiblement, una major diversitat; establia així, en paraules de Manuel Ardit, un equilibri demogràfic més d'acord amb les possibilitats de les terres. D'aquestes, se'n poblaren primer i més fàcilment les de millor qualitat, per la qual cosa aquest autor considera que la repoblació del segle XVII alterà de manera profunda el mapa de densitats demogràfiques anterior, impulsant el procés de concentració de la població valenciana al litoral. Veg. Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, pp. 190-192. Manuel Ardit Lucas, *Els homes i la terra del País Valencià*. Barcelona: Curial, 1993, vol. I, pp. 35 i 38. Per al cas de la Vall de Guadalest, Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, pp. 51-55.

36.- Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, p. 50. Del mateix autor, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, pp. XXXV-XXXVI. Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, pp. 187-188 i 196-197. Fins i tot alguns llocs es tornaren a despoblar, com ara Benillup, repoblat tardanament en 1612 amb condicions gens benignes i que calgué tornar a repoblar amb nova carta de població en 1628: cfr. Pla Alberola, "Benillup, 1609-1630", p. 180. Ardit, seguint en aquests punt James Casey, assenyalà tres etapes en el moviment repoblador: un primer, en els anys 1610-1611, d'afluència de un nombre important de repobladors. Un segon període, des de 1612 a 1630, de forta inestabilitat i de molts transllats. I un tercer finalment, des de 1630 endavant, d'estabilitat i creixement poblacional: veg. *Els homes i la terra del País Valencià*, vol. I, p. 40.

37.- Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladores*, pp. 213-219. Pla Alberola, *Cartas pueblas de condado de Cocentaina*, pp. XXXV-XXXIX.

38.- Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest*, p. 39. Pascual Boronat y Barrachina, *Los moriscos españoles y su expulsión*.

d'açò i tot i ser un dels nobles més rics de València –en 1610 Gaspar Escolano li atribuïa una renda de vint-i-cinc mil lliures l'any³⁹–, la seua situació econòmica era desesperada, de fet era de fallida: en 1622, els seus deutes mutaven 400.000 ducats i la despesa ordinària de la casa era de 6.200 ducats anyals, mentre que els seus “estats” en produïen 7.000⁴⁰. La repoblació fou l'oportunitat per a introduir la partició de fruits que abans no pareix que es donara al marquesat,⁴¹ però els repobladors eren pobres i les condicions orogràfiques de la Vall, terra molt escarpada, no eren les més propícies per a atreure un nombre de gent important.⁴² Per altra banda, com ens mostren els *Establiments*, la desigualtat, aparentment justificada per les distintes capacitats de treball,⁴³ fou la tònica en el repartiment de les terres⁴⁴ i d'aquestes les millors, les hortes i

la zona central de la Vall, serien les primeres poblades, quedant els secans i les zones més marginals, com ara les de Beniardà i la baronia de Confrides, per als últims en arribar, per la qual cosa és en aquestes contrades on es concentrà la població d'origen mallorquí.⁴⁵

Així, no ha d'estranyar que les condicions pactades en 1611 foren millorades, primer en una capitulació duta a terme en gener de 1619 entre dona Anna de Ligné i de Cardona, vídua d'en Felip de Cardona i tudora d'en Francesc de Cardona⁴⁶, i els vassalls del marquesat. En aquesta capitulació s'establí una partició al vuité que afectava almenys les terres d'horta i de secà, amb la condició, però, que s'havia de sembrar almenys una part determinada del secà. De manera que si no es complia aquesta condició, la partició tornaria a ser al quint en l'horta.⁴⁷

Estudio histórico-crítico. València: Francisco Vives Mora, 1901, vol. II, p. 337: El 5 de desembre de 1614 rebé terres que havien estat de moriscos a Onda, Castelló, Borriana i Vila-Real. Per a l'avaluació d'aquestes terres, veg. Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, quadre a les pp. 29-30, on es veu que, de tots els nobles valencians que reberen compensacions, el marquès de Guadalest fou el més afavorit.

39.- Gaspar Escolano, *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reyno de Valencia*, València: Pedro Patricio Mey, 1610, vol. I, col. 209.

40.- Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest*, p. 30 i p. 39, nota 17. El *Assiento* de 9 de juny de 1614 citat abans assenyala que els béns del marquesat de Guadalest i baronia de les valls de Seta i Travadell estaven posats en “*secuestro*”, és a dir, amb les rendes embargades per la Corona per a satisfer als creditors del marquès, amb reserva d'una porció de les dites rendes per a “*alimentos*”, val a dir per a la despesa corrent de la casa. Veg. Pascual Boronat i Barrachina, *Los moriscos españoles y su expulsión*, vol. II, pp. 646-647.

41.- Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest*, pp. 32-34.

42.- Ciscar Pallarés, *Moriscos, nobles y repobladors*, p. 211. Al respecte, l'*Assiento* de 9 de juny de 1614 diu: “*Lo que así mismo ha constado de lo mucho que pierde el marqués de Guadalest: porque, aunque la población de sus lugares del Marquesado se ha hecho con beneficio de mayores particiones, no se hallan sino muy pocos que quieran poblarlos y cultivar las tierras, por estar en partes montuosas y ásperas, ha obligado a su magestad a resolver que, aplicándole el remedio de la reducción de sus censales a 20 mil el millar, se arrienden todos los dichos lugares.*” (Pascual Boronat y Barrachina, *Los moriscos españoles y su expulsión*, vol. II, p. 646).

43.- Cfr. el capítol V de la carta de poblament que editem.

44.- Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest*, pp. 49-50. Però potser es degué també a altres circumstàncies, com ara la prelatió en l'arribada. En efecte, no sembla que les terres deixades pels moriscos quedaren absolutament desertes fins a l'atorgament

de les cartes, encara que la redacció d'aquestes sembla suggerir-ho. Així ho ha demostrat en forma fefaent, per al comtat de Cocentaina, Primitivo Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, pp. XIV-XVI, el qual assenyala que a Muro, tres dies després de la partida dels moriscos, ja hi havia 250 pobladors, quan anteriorment tenia 330 veïns. De manera que és molt possible que els primers a arribar prengueren les propietats millors i més grans i els establiments tan sols consolidaren un fet pre-existent.

45.- Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest*, pp. 48-51. Antoni Mas i Forners i Joan-Lluís Monjo i Mascaró, Per poblar lo Regne de València. L'emigració mallorquina al País Valencià al segle XVII. Palma de Mallorca: Govern de les Illes Balears, 2002, pp. 44-45 i mapa en p. 42. La diferent qualitat de les terres ja fou observada per Cavanilles, *Observaciones*, vol. II, pp. 201-202.

46.- Els marquesos de Guadalest venen sempre anomenats com *Sanxo Roís de Lihori, alias N de Cardona*, molt possiblement per les condicions amb què accediren a l'herència dels béns dels Roís de Lihori, senyors de les baronies de Seta i Travadell, Riba-roja i Betxí, els quals succeïren pel matrimoni entre Alfons de Cardona i Isabel Roís de Lihori, hereva del vicle. Veg. Ernesto Hurtado Álvarez, *Los valles de Seta y Travadell (Bosquejo geográfico-histórico)*. Alacant: Caja de Ahorros Provincial, 1976, pp. 142-149.

47.- Arxiu de la Casa d'Ordunya, Castell de Guadalest, sig. 284, p. 25-26. Del tenor del document no pot deduir-se que la millora afectara els cultius arboris o d'altres tipus, encara que tampoc no es pot excloure aqueixa possibilitat. També hi hagué millores a Benillup en 1628. A Benassau en canvi les variacions introduïdes en la carta de poblament en 1613 no sembla que foren més favorables per als vassalls que les capitulacions originals (Pla Alberola, “*Capítols de nova població del lloch de Benazau*”, p. 134 i pp. 150-155). A Altea, en canvi, en 1617, no s'estableixen particions, sinó que el senyor fixa un cens en diners, com ja hem vist, a més del delme i la primícia (Orts i Bosch-Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*, cap.IX, pp. 64-65). Recordem que, com hem dit abans, la partició a la Vall de Perputxent

Novament, pel que sembla, al gener de 1625 la mateixa dama concedí una nova millora en la partició.⁴⁸

Com ja hem dit al principi, en tractar de les fonts que editem, desconeixem els documents d'aquestes dues millores de 1619 i 1625. De manera que no sabem exactament i completa quines coses es pactaren en cadascuna. Però de les notícies que dóna l'extracte servat a la Casa d'Ordunya que editem i que citem, en l'any 1639 la partició al vuité era ja la general per a qualsevol gènere de collita, incloent-hi "grans, qualsevol gènere de arbres *et aliis*", a banda del delme i primícia i de la sàrria de palla anyal que havien de pagar els vassalls, sense que, pel que sembla, els censos per les terres i cases haguessen variat.⁴⁹

Una altra de les millores introduïdes en 1619 era l'establiment d'una mena de reserva de llavors, per la qual els llauradors del marquesat havien de lliurar en l'era, al temps de la collita, "quaranta-sis cafisos, onse barselles, un almut y dos quarteronets de forment y vint-i-cinch cafisos, una barsella, dos almut i tres quarteronets de ordi de llavor", i aquesta

en 1628 era d'una cinquena part de les collites d'horta i una novena de les de secà i, a més, una quarta part de la collita de les oliveres i les moreres (s'ha d'entendre la fulla d'aquest arbre) i una vuitena part de les figues (cfr. Ciscar Pallarès, *Tierra i señorio*, pp. 256 i 259) i la partició a Benillup en 1628 es rebaixà a un sisé dels grans, un terç de les olives i un vuité de la resta dels cultius arboris, sense que s'esmenten les moreres (cfr. Pla Alberola, "Benillup, 1609-1630", pp. 175-177 i 182). Així mateix, segons els establiments signats el 31 de març de 1626 (que recollen un estat de coses anterior), la partició al Ràfol Blanc (després Benavides i actualment l'Alqueria d'Asnar) era d'un terç dels grans en terra d'horta i d'un sisé en secà, les hortalisses, els llegums i el lli es partien al quart, els cigrons al sisé, els arbres fruiters al quart i la fulla de les moreres i les olives al terç, fent-se aquesta darrera partició de l'oli i retenint-se el senyor el pinyol, i el vi a la setena. A més, del farratge que planten a l'horta, tindran franca una fanecada i mitja, havent de partir al quart tot el que es vengui d'aqueixa quantitat i, si no en planten més, pagaran nou sous per fanecada (vegeu Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 5, caps. 9, 10, 11, 13 i 24, pp. 136-137 i 139). Aquestes disposicions foren modificades pels nous capitols signats el 12 de maig de 1697, pels quals s'imposaren censos fixes en comptes de les particions, tot mantenint les de l'oli al terç i de les figues al quart, les quals s'havien de lliurar seques (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 6, pp. 142-143, cap. XVII, p. 147, i cap. XXIII, p. 148).

48.- Arxiu de la Casa d'Ordunya, Castell de Guadalest sig. 284, p. 31.

49.- Arxiu de la Casa d'Ordunya, Castell de Guadalest, sig. 284, pp. 32-33.

quantitat havia de ser retornada als llauradors "refrescada" al temps de la sembra⁵⁰, mesura destinada a evitar l'especulació al temps de la sembra i, a tenor del que es diu, a mantindre sempre una quantitat fixa de gra per a la sembradura en bones condicions. Una disposició semblant s'introdueix a la carta dels Negrals ja en 1611 i també es troba a la carta de poblament del Ràfol Blanc (l'Alqueria d'Asnar) de 1626 i a la segona carta de poblament de Benillup en 1628.⁵¹

Com es pot veure, en l'espai, com a màxim, d'una generació, les condicions pel que fa a la partició de fruits havien millorat substancialment al marquesat de Guadalest. Però no per això deixarien els seus habitants de reclamar noves rebaixes i exempcions en aquest aspecte, aprofitant circumstàncies com ara el plet per la successió en el marquesat els darrers anys del segle XVII i els primers del XVIII. Ja que, com subratlla el Dr. Pla Alberola, els llauradors sempre trobaren injustes les particions i les identificaren, en la pràctica, amb el règim senyorial.⁵²

No obstant, el règim senyorial tenia altres manifestacions, com ara les regalies o monopolis de tenda, carnisseria, forn, molí, hostel i almàssera, que ningú podia posseir dins el marquesat sinó el senyor i als quals tots estaven obligats a recórrer per a fer l'oli i el vi, coure el pa i comprar el que necessitaren (caps. XIII i XIV). Sense altra excepció en aquest punt que el mercat setmanal dels dimarts, al qual

50.- Arxiu de la Casa d'Ordunya, Castell de Guadalest, sig. 284, p. 28.

51.- Primitivo J. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 5, cap. 25, pp. 139-140. Del mateix autor, "Benillup, 1609-1630", p. 183. No obstant, aquesta disposició en el Ràfol Blanc fou revocada en la revisió de la carta de poblament feta en 1697 pel comte de Cocentaina, en adquirir la plena senyoria del lloc: veg. Pla Alberola, op. cit., doc. 6, cap. XV, p. 146. Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 391.

52.- Pla Alberola, *La población del marquesado de Guadalest*, pp. 65-76. Vid. en p. 65 la referència a les predicacions en aquest sentit del rector del Ràfol d'Almúnia i, en p. 72, nota 44, la conseqüència, en resum, que n'extrau, l'autor, del munt de reivindicacions que cita.

els vassalls podien, a més, anar a vendre a la menuda i introduir el seu vi, si en tenien en llocs fora del marquesat, però venent-lo en quantitats “de mija quarta ensús” (cap.XV)⁵³.

53.- Tots aquests monopolis existeixen també en la pràctica totalitat de les senyories valencianes, variant fonamentalment la quantitat que es percep per l'ús d'aquestes instal·lacions, la qual no sempre es consigna explícitament, sinó que s'indica, com al cap. XIII de la carta de Guadalest, que s'han de pagar *los drets acostumats*, excepte en general pel que toca al dret d'almàssera que es detalla amb més freqüència: veg. Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, pp. 228-235. Així, al raval de Cocentaina, el comte limita a un de sol els molins de farina, tenda, carnisseria, fleca -per a fer i vendre pa- i forn de coure, i permet el comerç a la menuda tans sols d'oli i farina i al mercat que al·ludeix i que sembla que seria el de la vila i reservant-se, a més, l'escrivania de justícia (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 1, caps. XXXVIII i XXXVII-XXXII, pp. 19 i 20-22.); a Muro es determinen els molins a què poden acudir els veïns -són tres-, però, per la resta, s'imposa la mateixa limitació d'una tenda, un forn, una fleca, una carnisseria, una taverna i un hostal, a més de l'escrivania de justícia, i s'estableix també un mercat setmanal (doc. 2, caps. 34 i 37 a 46, pp. 52-56); a l'Alcúdia s'institueix una situació semblant a la del raval de Cocentaina (doc. 3, caps. 30-36, pp. 85-87) i el mateix succeïx a Gaianes (doc. 4, caps. 30-36, pp. 116-118). També hi ha monopolis d'almàssera i molí fariner a Benillup (Pla Alberola, “*Benillup 1609-1630*”, p. 182). Don Jaume Pasqual es reserva les regalies de molí, forn, carnisseria, tenda i fleca en el seu lloc dels Negrais ja en la part expositiva del document per repetir-les després en un dels capítols (en l'edició que utilitzem no estan numerats) i estableix l'obligació dels pobladors d'ajudar en la construcció de l'almàssera i de moldre en el molí fariner (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, pp. 389-391). A Benimeli, la reserva de les regalies i prohibició de comprar, moldre, etc. en altres llocs es fa als capítols 4 i 5. A Benilloba, s'estableix el mateix monopoli de tenda, hostal, taverna, carnisseria, molí (per l'ús del qual es pagarà “*por cada cahíz de trigo y otros granos tres celemines*”), forn (s'indica que es pagarà pel seu ús un pa de cada vint) i almàssera, amb prohibició d'anar a establiments fora de la senyoria i es permet vendre a la menuda el dia del mercat, però el vi amb preu rebaixat respecte del de la taverna (Gosálbez Esteve, op. cit., caps. 11 a 16, pp. 4-5). A Tàrbena, s'estableixen els monopolis al cap. V de la carta de poblament (pag. 60 de l'edició citada). A Benassau, el senyor es reserva l'hostal, taverna, barberia, forn, molí i almàssera, a més d'establir un mercat (Pla Alberola, “Capítols de nova població del lloch de Benazau”, pp. 126-127 i caps. X-XVI, pp. 141-144). A la Vall de Laguar, el duc de Gandia en 1611 es reservà així mateix les regalies de “carnisseria *ab lo dret de avituallar*, forns, molins, almàsseres, tendes, *panaderies*, tavernes y *altres qualsevol regalies*”, i concedeix als vassalls la possibilitat d'arrendar-les durant els tres primers anys (José Costa Mas, *Testimonio de la escriuura*, p. 5). A Orxeta, el comanador de Santiago es reserva les regalies, però cedeix al poble la carnisseria i el bovalar, per als seus propis (José María Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de Santiago*, p. 4). També la cartoixa de Nuestra Señora de Las Fuentes es reservà en 1612 les regalies *tocants a la senyoria*, de fleca, taverna, carnisseria, forn, tenda, hostal, escrivania i almàssera de la baronia de Parcent, i concedeix que els vassalls puguin vendre oli i vi sota certes limitacions -en mesures relativament grans-, possiblement amb la finalitat de no fer competència a la taverna i la tenda senyorials (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, caps. XII, p. 7-8, i XXII, p. 9). A Altea, el marquès d'Ari-za es reserva les regalies de “*molins, almàceres, trapichs de sucre*,

I així mateix, es retenia les terres incultes, muntanya, pastures i arbres del bosc (cap. XVII), tot i que permetia als vassalls pasturar el seu ramat oví i el cabrum a canvi d'un cens mínim d'un diner per cap⁵⁴ i tenir ruscós d'abelles, així com recollir llenya per al seu servei i tallar arbres per a bigues amb permís del marquès (caps. XVIII i XIX). No obstant, cal assenyalar que les pastures -els herbatges- eren una font d'ingressos que el marquès estava facultat

llavadors de llanes, fleques, forns, hostals, carneries, tavernes, tendes, herbatges, carnages y altres qualsevol regalies de dita baronia” (Orts i Bosch-Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*, cap.II, p. 60). Finalment, al Rafol Blanc (l'Alqueria d'Asnar) s'estableix en la carta de 1626 un monopoli de forn, tenda i taverna (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 5, caps. 6 i 7, pp. 135-136) i encara que no explícitament, dóna a entendre que hi havia així mateix un monopoli d'almàssera, al manteniment de la qual els vassalls havien de contribuir, i es permetia als vassalls vendre oli, vi i llegums també sota la limitació de quantitats relativament grans (ibidem, caps. 9 i 21, pp. 136 i 139). Monopolis que són confirmats en la revisió d'aquesta carta feta en 1697 (idem idem, doc. 6, caps. XI i XII, pp. 145-146). Però, en altres senyories, els monopolis abastaven aspectes no inclosos a la carta de la Vall de Guadalest, com ara els forns de rajoles i teules, amb la partició per aquest producte, com es fa al comtat de Cocentaina (veg. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina, per al raval de Cocentaina*, doc. 1, cap. XXXVIII, p. 22, per a Muro, doc. 2, cap. 48, p. 57; per a l'Alcúdia, doc. 3, cap. 38, p. 88; per a Gaianes, doc. 4, cap. 38, p. 119) o les explotacions i forns d'algeps i calç, també al Comtat (ibid., per al raval, doc. 1, cap. XXXVI, p. 19; per a Muro, doc. 2, cap. 36, p. 53; per a l'Alcúdia, doc. 3, cap. 67, p. 97; per a Gaianes, doc. 4, cap. 66, pp. 127-128) i així mateix a la baronia de Parcent (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, cap. XXV, p. 10) i a Benilloba (Gosálbez Esteve, *Carta de población de Benilloba*, cap. 33, p. 8). I també en molts llocs, la senyoria exigeix part de l'explotació de les canyes i de la llenya dels arbres morts i de descimalar -tallar les branques principals- les oliveres, i es demana en aquest darrer cas, en general, un terç de la llenya una vegada tallada i garbejada i de les canyes la meitat: veg. per al comtat de Cocentaina, Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 1, caps. LXII i LXIII, pp. 27 i 30 -raval de Cocentaina-; doc. 2, caps. 66 i 77, pp. 62-63 i 66 -Muro-; doc. 3, cap. 55, p. 93 -l'Alcúdia. A Benilloba, op. cit, caps. 20 i 26, pp. 6 i 7; per a Parcent, Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, cap. VIII, p. 7; a Parcent, a més, el senyor es reserva les moreres que, en el moment d'atorgar la carta de poblament, ja hi són plantades (cap. XXXVIII, p. 12). Per als Negrais, on en Jaume Pasqual es reserva la meitat de les canyes, Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 391. A Orxeta, simplement es prohibeix tallar arbres i parres sense permís del senyor (Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de Santiago*, p. 5).

54.- Però, pel que fa als porcs, de primer restringeix el nombre dels que poden tenir-se i, després, en prohibeix la cria (veg. més amunt, les diferències entre les dues redaccions de la carta de poblament): cfr. Capítols XVIII i XX i XX i XXI de la nova redacció. Així mateix, a Benilloba, es limita el nombre de caps de bestiar que es pot tindre a cent cinquanta, que hauran de ser només d'oví (Gosálbez Esteve, op. cit., cap. 32, p. 8)

per a arrendar a ramaders forasters, cosa que podia donar lloc a disputes, per la qual cosa en el pacte establert en 1619 es limitava a cent el nombre de caps de ramat que podien introduir-se en el marquesat⁵⁵. Finalment, hem de dir que a la Vall de Guadalest no es demanaven serveis personals als nous pobladors, com sí que es feia a altres baronies de la contrada, com ara Tàrbena, Parcent, els Negrals o la Vall de Laguar.⁵⁶

També la senyoria exigia l'avassallament dels nous pobladors, amb jurament de fidelitat i homenatge i amb reconeixement de la jurisdicció (cap. I)⁵⁷, i es reservava el nomenament de les autoritats i càrrecs municipals, de les quals la carta anomena el justícia, a elegir entre dues persones presentades pels vassalls i els jurats, en nombre de dos, a partir de quatre persones presentades i especificant que “així se haja de

55.- També en Benillup en 1628 es limita la facultat d'arrendament de les pastures pels senyors en el cas que els ramats dels pobladors fossen prou nombrosos: veg. Pla Alberola, “Benillup, 1609-1630”, p. 182.
56.- Veg. per a la Vall de Laguar, José Costa, *Testimonio de nueva población*, p. 5. Per a Parcent, Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, cap. XXXV, p. 12. Per a Tàrbena, Santacreu Soler-Aura Múrcia, Carta de poblament de Tàrbena, cap. XVII, p. 69. Per als Negrals, Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 390-391.

57.- Aquesta mesura era general per a les senyories: així al comtat de Cocentaina (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, doc. 1, caps. VII i X, pp. 10-11, per al raval de Cocentaina; doc. 2, caps. 7 i 10, pp. 43-44, per a Muro; doc. 3, caps. 6 i 9, pp. 77 i 78-79, per a l'Alcúdia; doc. 4, caps. 6 i 9, pp. 108-109, per a Gaianes; doc. 6, cap. I, p. 143 de la carta de 1697 per a Benavides-l'Alqueria d'Asnar. En aquest cas, aquest reconeixement no es dona a la carta de 1626 perquè en Josep Aznar, que l'atorga, no en tenia la senyoria, la qual pertanyia al comte de Cocentaina, que és qui l'exigeix en 1697, després d'haver comprat el lloc als anteriors propietaris del domini útil: veg. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, p. XXV). Als Negrals, al principi de la carta (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 389). A la baronia de Parcent, s'estableix també al primer capítol (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, cap. primer, p. 5). A Benimeli s'exigeix als capítols 2 i 4. A la Vall de Laguar, el duc de Gandia exigeix tan sols, al final dels capítols, el sotsmetiment a la seua jurisdicció (José Costa Mas, *Testimonio de la escritura*, p. 5) i a la de Benilloba, també al principi de la carta (Gosálbez Esteve, *Carta de población de Benilloba*, cap. 2, p. 3). A Orxeta, s'exigeix als pobladors prestar “basallaje real”, car la senyoria era de l'orde de Santiago, de la qual era gran mestre el rei (Beltrán Reig, *Capítulos otorgados*, p. 5). Finalment, a la carta d'Altea de 1617 s'estableix també, com és el més freqüent, al principi (Orts i Bosch-Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*, cap. I, p. 60 i cap. VI, p. 62).

observar y guardar en qualsevol altres officials que convendran fer”, i es fa directament la primera elecció de justícies i jurats per als llocs de Benimantell i Beniardà (caps. II i III). Era també potestat seua el nomenament d'un escrivà per a assessorar l'alcait i procurador senyorial en l'administració de justícia. I es retenia l'última instància judicial, especialment pel que feia a les cases i terres establertes, i la facultat de nomenar jutges (cap. IV i XII),⁵⁸ amb el poder coercitiu que tot això comportava. Ara bé, amb la salvetat del que es pogués establir en les ordenacions que, segons el capítol XXI, s'havien de fer, cal dir que les condicions imposades per la carta de poblament a la Vall de Guadalest no són massa severes, ja que era prou corrent que els senyors, a més de retenir-se el nomenament d'escriuans, càrrecs municipals i l'última instància judicial, imposaren mesures coercitives per a retallar l'autonomia dels pobles, com ara no poder reunir consell general sense permís del senyor o el seu representant, que havia d'aprovar els punts a tractar en tal consell, sense que s'hi poguera parlar d'altres assumptes i a més imposant l'assistència necessària del batlle o representant del senyor; no poder votar en forma secreta, amb faves blanques o negres, sinó de paraula personal en públic o no poder imposar cises o altres càrregues municipals no aprovades pel senyor ni fer col·lectes, tot amb la intenció d'impedir que els vassalls

58.- Així era la norma general: cfr. Císcar Pallarés, *Tierra y señorío*, 194-208. A més, ja hem assenyalat abans com els senyors es reservaven en molts llocs el nomenament del càrrec d'escrivà de justícia. Aquesta reserva tenia també un contingut econòmic, ja que les escriuanies s'arrendaven per quantitats alçades durant períodes de temps més o menys llargs. Veg. Antonio Gil Olcina, *La propiedad señorial en tierras valencianas*, pp. 53-54: “*Al ejercicio de la jurisdicción se vinculaban regalías como las penas de cámara y las escribanías. Las primeras consistían en la percepción señorial del tercio de las penas de cámara resultantes de multas con arreglo a ordenanzas municipales y sentencias. Entre las facultades del señor jurisdiccional figuraba la de dar o arrendar las escribanías de los juzgados por un tanto alzado; ello daba lugar a una serie de abusos por parte de los interesados para hacer rentables los cargos...*”.

es poguessen manifestar contra la senyoria o recaptar fons per a pledejar-ne en contra.⁵⁹ També es reservava el marquès de Guadalest la facultat de supervisar les *ordinacions* que s'havien de fer per als llocs de la Vall, que estarien en un llibre en poder del assessor i escrivà del procurador, i la facultat de fer *crides, prohibicions, provisions, manaments e imposicions de penes* sense possible apel·lació a instància superior (caps. XXI i XXII).⁶⁰

A més, la necessitat de mantenir les terres conreades i de conservar les cases i les estructures necessàries per a l'agricultura i la ramaderia –màrgens, sèquies, etc.– dugué els senyors a obligar als pobladors a fer “residència personal”, i anar a viure amb la família a les cases dels llocs on se'ls establien cases i terres, on havien de residir necessàriament durant un cert nombre d'anys

59.- Veg. al respecte, per a l'elecció de càrrecs municipals i convocatòria de consell i la resta de les qüestions esmentades, per a Benilloba, Gosálbez Esteve, caps. 4 a 9, pp. 3-4 i cap. 23, p. 7. Per al raval de Cocentaina, Muro, l'Alcúdia i Gaianes, Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina, el raval de Cocentaina*, caps. XX-XXVIII, pp. 14-17 i XXXII, p. 18; Muro, caps. 20-28, pp. 48-50; l'Alcúdia i Gaianes, caps. 19-26, pp. 82-84 i pp. 112-115 respectivament; doc. 6, caps VIII a X, p. 145, per a Benavides-l'Alqueria d'Asnar en la carta de 1697. Per a Benassau, Pla Alberola, “Capítols de nova població del lloch de Benazau”, p. 126 i caps. III i X, pp. 139-140 i 141. Per a Tàrbena, J. M. Santacreu i F. Aura, *Carta de poblament de Tàrbena*, caps. XI-XIII, p. 61 (en aquests cas, la senyoria aprova la llista dels que podran optar per insaculació als càrrecs municipals). Per a Parcent, Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, caps. XVIII-XX i XXIII, pp. 9-10. Per a Benimeli, Cardona Doménech, cap. 8. Fins i tot, a Orxeta, s'obliga els pobladors a posar en coneixement del procurador general de la senyoria la imposició de taxes i redelmes destinats a recollir fons per les despeses de la universitat (Beltrán Reig, *Capítulos otorgados*, p. 5). El nomenament de càrrecs municipals, potestatiu del comanador o del seu procurador general, en ibid. p. 4.

60.- Una restricció semblant s'imposa a Tàrbena: veg. Santacreu-Aura, *Carta de poblament de Tàrbena*, cap. XIII, p. 62 i als llocs del comtat de Cocentaina: veg. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, per al Ràfol Blanc, doc. 5, cap. 23, p. 139. També a la baronia de Parcent (Campon Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, cap. XI i XII, p. 7 i cap. XX, p. 9: els senyors poden fer ordinacions, es reserven la jurisdicció i poden evocar-se les causes si ho creuen convenient). A Orxeta, Beltrán Reig, *Capítulos otorgados*, p. 5. Per altra banda, i a desgrat del que diuen els capítols de població, la restricció de no poder apel·lar a instància superior no era ja operativa a l'època en que se signaren les cartes que ens ocupen: veg. Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, introducció, p. XL.

–dos al marquesat de Guadalest– abans d'adquirir la plena propietat del domini útil i, consegüentment, poder vendre o alienar les possessions establertes, coses per a les quals –absentarse i alienar el domini útil– era necessari obtindre permís. I passat aqueix termini, no podien sense permís absentar-se –s'entén tota la família– per un cert període de temps –en el cas que estudiem, per més d'un mes– sota pena de perdre cases i terres (caps. VII i VIII)⁶¹. Encara que aquesta mesura es veié després assuaujada, de manera que, almenys des de 1639, les terres es confiscaran tan solament si es deixen de conrear durant dos anys seguits.⁶² I en general, s'obligaven els nous pobladors a mantindre en bones condicions les seues cases i conreades les terres “a ús i costum de bon llaurador”

61.- A Benilloba, l'obligació de residència era de quatre anys, amb l'excepció que es permet fer donacions *propter nuptias* (Gosálbez Esteve *Carta de població de Benilloba*, cap. 28, p. 7) i el termini d'absència era de tres mesos (ibidem, cap. 3, p. 3), el mateix que a Benassau (cap. III, p. 139 de l'article citat); al comtat de Cocentaina, la residència original era de cinc anys i el temps màxim d'absència sense permís de sis mesos (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, pp. 9-10, 42-43, 76-77, 107). A la baronia de Parcent era obligatòria una residència de 4 anys, i igualment no es permetia una absència de més de sis mesos (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, caps. II i III, p. 6 i XVI, p. 8). A Orxeta, l'obligació de residència amb casa i família era dels dos primers anys, sense altra especificació (José María Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de la orden de Santiago para la repoblación de Orxeta*, pp. 3 i 4). A la Vall de Laguar, el període de residència personal amb la família era de 6 anys (José Costa Mas, *Testimonio de la escritura de nueva población*, p. 5). A Benimeli no es podia vendre dins dels primers quatre anys (cap. 2). Als Negrais s'indica l'obligació de residència, sense especificar cap termini (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 391). A Altea, no es podia vendre fins haver passat quatre anys i els vassalls no podien absentar-se sense permís més de tres mesos (Orts i Bosch-Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*, caps. VI i VII, pp. 62-63). I encara, en moltes d'aquestes cartes, es limitava la venda de manera que no es podia vendre o alienar la meitat o més de la terra si no es venia la casa: així p. ex. a la Vall de Laguar (José Costa Mas, *Testimonio de la escritura de nueva población*, p. 4) o no es podia vendre la terra establerta en parcel·les, sinó en bloc, com als Negrais (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 391).

62.- Arxiu de la Casa d'Ordunya, Castell de Guadalest, sig. 284, pp. 33-34. En la carta del Ràfol Blanc de 1626, el termini era de cinc anys sense llaurar les terres de secà i de tres anys sense llaurar les de l'horta (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, p. 140, cap. 29).

(cap. VI)⁶³. La pena imposada per als que contravingueren aquestes normes era el comís, amb pèrdua de les millores i obligació de pagar la renda pendent.

A destacar, els amplis poders que atribuïa la carta de poblament al procurador senyorial, càrrec que, amb el d'alcait, es perpetuà, pel que sembla, en els membres de la família Ordunya, que ja l'exercien des del segle XVI. El procurador nomena pel senyor els justícies i jurats, judica en primera instància i estableix les terres vacants (caps. II, IV i XVII). També els arrendataris gaudien d'uns poders molt amplis, per tal de tindre garanties del cobrament dels seus drets: podien exercir la jurisdicció, donar llicència per a vendre o carregar cases i terres, percebién les multes, podien embargar als deutors i exercien els monopolis senyorials. La conjunció d'una i altra autoritat, com trobem en el cas de l'arrendament de les rendes del marquesat en 1623 per Alexandre Ordunya, feia d'aquests personatges pràcticament els autèntics senyors de la Vall.

Finalment, cal remarcar el capítol XVI de la carta de poblament, on s'al·ludeix a la qüestió dels censals. El problema de les rendes censalistes carregades sobre propietats de moriscos afectava un nombre elevat de llocs i eren la font dels ingressos de tot un seguit de classes rendistes de les principals ciutats del país, en primer lloc entre el clergat, al qual s'havia recomanat la inversió en aquest gènere de productes per tal d'evitar els problemes derivats de l'administració directa de les

63.- Aquesta nota era general: vegeu Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la baronía de Parcent*, caps. III a VI, p. 6 i cap. XVII, p. 8. José Costa Mas, *Testimonio de la escritura de nueva población*, p. 4. I encara moltes vegades s'indica l'obligació de mantenir en bon estat els sistemes de reg: així, per exemple, la sènia, l'assut i les séquies als Negrals (Roque Chabás, dir.: *El Archivo. Revista literaria semanal*, vol. IV, p. 390) o les séquies d'Altea, llevat de la del moli (Orts i Bosch-Pastor Fluixà, *Carta pobla d'Altea*, cap. XVI, p. 68) i de Benimeli (Cardona Doménech, cap. 6).

seues propietats i la intervenció en assumptes econòmics, cosa que comportava sempre risc d'enfrontaments i d'escàndols. La qüestió se solucionarà amb rebaixes generalitzades del for o interés que pagaven els censals, salvant en la major mesura els interessos dels senyors. Però, en l'entretant, la incertesa sobre una possible obligació per part dels repobladors de fer front a les pensions dels censals carregats sobre llocs i terres dels moriscos bandejats, moltes vegades a favor dels seus senyors, era un obstacle per a la repoblació de molts llocs,⁶⁴ que no tindrà solució fins que la pragmàtica de 2 d'abril de 1614 exonere els nous pobladors de respondre per aqueixes pensions.⁶⁵ Aquesta és l'explicació del capítol XVI de la carta de poblament on s'estableix una excepció a l'obligació de permanència, per la qual, si la solució donada pel rei sobre l'assumpte dels censals no els és satisfactòria, poden els pobladors, en el termini d'un mes després de la seua publicació, abandonar les terres, amb dret, en aquest cas, a percebre les millores que hi hagen fet⁶⁶.

64.- Císcar Pallarés, *Moriscos, nobles i repobladores*, pp. 196-198. *Tierra y señorío*, pp. 154-158.

65.- El text de la pragmàtica, en Pascual Boronat i Barrachina, *Los moriscos españoles y su expulsión*, vol II, doc. 32, pp. 611-634.

66.- Cfr. al respecte els capítols XXIX, XXX i XXXI de la carta de poblament del raval de Cocentaina i el capítol 31 de la de Muro (Pla Alberola, *Cartas pueblas del condado de Cocentaina*, pp. 17-18, 51-52), el que estableix la carta d'Orxeta "*Que no tengan obligación los primeros pobladores a pagar ningunos censales de los que respon- de dicha encomienda, que están cargados sobre dicha universidad con sídicatos hechos en tiempo de los moriscos*" (José María Beltrán Reig, *Capítulos otorgados por la encomienda de la orden de Santiago para la repoblación de Orxeta*, p. 4); el capítol VII de la de Tàrbena, relatiu al mateix problema: en aquesta darrera, la senyora del lloc, na Caterina de Montcada, s'obliga a pagar els censos carregats sobre el lloc de Tàrbena, tant de la senyoria com dels llocs o dels particulars (Santacreu-Aura, *La carta de poblament de Tàrbena*, p. 60). I el capítol XXVIII de la de Parcent, que estableix que qualsevol deute o censal carregat anteriorment sobre els béns de la baronia queden a càrrec exclusiu del senyor, en aquest cas la cartoixa de Nuestra Señora de las Fuentes, a Aragó (Campón Gonzalvo-Pastor Fluixà, *Acta de capitulación de la Baronía de Parcent*, pp. 10-11). No obstant, com que van quedar els senyors dels llocs obligats pels censals carregats sobre les terres que havien estat dels moriscos i que ara són de la seua propietat, calgué rebaixar-ne els interessos, tal com indica Císcar al passatge citat a la nota 52. I el primer pas fou una rebaixa individualitzada feta mitjançant l'*Asiento de las casas de los títulos, barones y dueños de los lugares que por la expulsión de los moriscos del Reyno*

La nostra edició. Criteris

Per a la present edició s'han seguit les normes de transcripció habituals, que per al cas específic dels textos en valencià són les de la col·lecció *Els nostres clàssics*⁶⁷ i que, en resum són:

Respecte de les grafies del text.

Desenvolupament de les abreviatures, amb indicació de les lletres suplides, posades en cursiva.

Regularització de l'ús de majúscules i minúscules, i de *u* i *v* i de *i* i *j*, segons el sentit.

Separació de paraules, per tal de facilitar-ne la comprensió. Per a aquest punt, en els casos dubtosos, hem seguit el criteri del *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll, per la qual cosa hem separat *per a* (que apareix sistemàticament *pera*), o bé *ad aquell* (que en els documents es grafia en tots els casos a *daquell*). També hem puntuat i accentuat el text d'acord amb la normativa actual.

Ús de l'apòstrof i el guionet. Les elisions que actualment no tenen representació gràfica són indicades mitjançant un punt volat (·), així com les aglutinacions de *hi*, *ho* i *us* amb la paraula precedent.

Integració dels passatges o paraules interlineats en el text entre línies obliques \ /.

Indicació dels passatges suplits posats entre claudàtors [].

Indicació d'incidències del text entre parèntesis i en cursiva (repeticions indegudes de paraules, esguellats, espais en blanc, elements gràfics no alfanumèrics, etc).

Indicació dels canvis de línia mitjançant una barra obliqua, amb numeració de les línies en forma exponencial al principi, de cinc en cinc. I dels canvis de pàgina mitjançant una doble barra obliqua, amb la numeració dels fulls al principi en forma exponencial en forma simple per al *recto* o anvers de la plana i amb una *v*, per al *verso* o revers de la plana. Excepte quan el document va paginat, com és el cas de l'extracte servat a l'arxiu de la Casa d'Ordunya, on es respecta la paginació d'època.

També s'han indicat en nota les incidències del text dignes de ser assenyalades, especialment les anotacions posteriors a la primera redacció.

de Valencia quedaron despoblados, datat el 9 de juny de 1614 (citada més amunt, veg. nota 22), on trobem, de bon començament, "*La [casa] del Almirante de Aragón, cuyo se dice ser el lugar de Benidoleig*" beneficiant-se d'una rebaixa dels censos a "20 mil el millar" (és a dir, al 5%): veg. Boronat y Barrachina, op. cit., vol. II, pp. 638-639. Més endavant, hom parla de la mateixa reducció aplicada als censos que gravaven les possessions del marquesat de Guadalest i baronia de les valls de Seta i Travadell, així com de les terres posseïdes a la partida de la Pinella, al terme d'Ondara, dins del marquesat de Dénia, a més d'una reducció dels violaris en una quarta part (ibidem, pp. 646-648).

67.- Exposades, per exemple en el *Llibre dels fets del rei En Jaume*. Edició a cura de Jordi Bruguera. Barcelona: Barcino, 1991, vol I, pp. 14-15.

parts que
participa
desarrolla
una 2
ordenar

5.

Edició dels facsímsils i transcripció

“Població del marquesat de Guadalest y de tots sos llocs”

1611, abril 22. Castell de Guadalest

*Cristòfol de Cardona, com a procurador de Sanç Roís de
Lihori, olim Felip de Cardona, marquès de Guadalest,
atorga carta de poblament per a quaranta-quatre
pobladors dels llocs de la Vall de Guadalest*

Original. Paper i tinta metal·loàcida (195 x 140 mm).
Escriptura humanística corrent. Bon estat de conservació.
Arxiu del Regne de València, Processos, part 2a, lletra M,
expedient 1333.

(Creu)/

Població¹ del marquesat de Gua-/
dalest y de tots sos llochs./

Guadalest //91^r

4²

1.- El text de les dues primeres línies encapçalen el full a manera de títol. El text *Guadalest*, de la línia 2, centrat al full. El verso del full 90, en blanc, el text passa al full 91^r.

+

90

Poblaris del mariscal de gual
dales y de todo lo de los

Guasales

(*Creu*)/

Die XXII mensis aprilis, anno/a *Nativitate Domini* M D C undecimo²./

IN Dei nomine, amen. Noverint universi/ *quod* nos, don
Christophorus de Cardona,/ ⁵miles, *civitatis Valentie* habittator; ut
et tamquam *procurator*/ don Sanchii Ruiz de Liori, Folch, Borja
et de/ Cardona, olim don Philippi de Cardona,/ ordinis et militie
Sacratissime Virginis/ Marie de Alcàntera, marchionis de Gua-/ ¹⁰
dalest, dominique villarum et baroniarum/ de Gorga, Bechí, Ondara,
Ribarroja,/ Confrides, vallium de Zeta et Travadell/ et ville et baronie
de Castellnou, de con-/ silio sue magestatis ac in statu Flan-/ ¹⁵drie
nuntiatoris, patris mei collendissimi/ prout de mea procuracione
constat ins-/ trumento recepto per *notarium* *infrascriptum*/ sub die
herino, habens in et cum dicto/ procuracionis *instrumento* plenum
posse infra-/ ²⁰scripta et alia faciendi et firmandi/ / ^{91v}

2. - El text de les línies 2 i 3 d'aquest full 91r, emmarcat pels costats amb rúbriques fent titolet.

Die xxij. mensis Aprilis anno 91
anab Dm M de vndeemo

In Dei nomine amen Nouembris vniuersi
& Nos don Christophorus de Cardona
miles ciuitatis vobis salutem et tamquam
don Sanchus unus delinzi p[er] solch b[er]saet de
cardona olim don Philippi de Cardona
ordinis et militie Sacratissime virginis
marie de alcantera marchionis de qua
dalet dominus villarum et baroniarum
de Gorga, Bechi, Ondara, Ribarrojo
Confundes vallum de Jeta et tranadell
et ville et baronie de castellum de con
silio sue Magestatis ac in statu flan
die nuntiatoris patris mei collendissimi
pro ut de mea procuracione constat in
strumento recepto per nos infra
sub die herina habens nec cunctis
procuracionis iustis plenius posse imp
cripta et alia faciendi et firmandi

prout in ipso³ continetur, ex una; Joan[n]es⁴/ Llorca, Joannes
Torrosella⁵, Gabriel/ Sentamaria, Joannes⁶ Gonçales, Joannes⁷/
Colomer, Michael⁸ Gadea, Hieronymus^{9/5} Giner¹⁰, Onufrius Giner¹¹,
Joannes Bernabeu¹²,/ Petrus Molina, Josephus¹³ Llinares,
Ludo-/vicus Martínez, Petrus¹⁴ Gonçales die-/ rum minor, Antonius
Torres¹⁵, Michael/ Reig, Joannes Bou¹⁶, Cosma Tahuenga/¹⁰ notarius,
Franciscus Llinares notari^{us}/ et Vicentius Bou, loci de Benimantell,/
dicti marchionatus de Guadalest,/ habitatores; Gaspar Ripoll¹⁷,
Thomas Joan¹⁸,/ Petrus Joan, Philippus Corbí, Vin-/¹⁵ centius Aleix
dierum¹⁹ minor, Gaspar/ Torrosella et Ludovicus Llagària,/ loci de
Beniardà, predicti marchiona-/ tus de Guadalest, habitatores; Petrus/
Llinares notari^{us}²⁰, Philippus Balaguer^{21/20} sartor, Bartholomeus²²
Pasqual, Josephus²³/ Martínez, Franciscus Valero, Joannes//^{92r}

3.- Subratllat amb dues línies unides per la part central amb altres dues d'obliques: *ipso*.
La resta dels subratllats que s'indiquen estan en la mateixa forma, si no es diu altra cosa.

4.- Subratllat *ex una Joan[n]es*.

5.- Subratllat *Torrosella*.

6.- Subratllada la fi del cognom *Sentamaria* i el nom *Joannes* que el segueix.

7.- Subratllada la fi del cognom *Gonçales* i el nom *Joannes* que el segueix.

8.- Subratllat *Michael*.

9.- Subratllat *Hieronymus*.

10.- Subratllat *Giner*.

11.- Subratllat *Giner*.

12.- Subratllat *Bernabeu*.

13.- Subratllat *Josephus*.

14.- Subratllat *Petrus*.

15.- Subratllat *Torres*.

16.- Subratllada la fi del nom *Joannes* i el cognom *Bou*.

17.- Subratllat *Ripoll*.

18.- Subratllat *Joan*.

19.- Subratllat *dierum*.

20.- Subratllat *notarius*.

21.- Subratllat *Balaguer*.

22.- Subratllat *Bartholomeus*.

23.- Subratllat *Josephus*.

pro ut in Ipso continetur ex una Joanes
llorca Joannes torrosella Gabriel
sentamaria Joannes Goncales Joannes
colomer Michael Gadea Hieronymus
guier onufius Giner Joannes bernaben
Petrus Molina Josephus lliars Ludo-
vicus martinez Petrus Goncales die-
rum muna Antonius torer Michael
reig Joannes bon Costa tabuenga
notarius Franciscus lliars notarius
et vicarius bon loci de benimantell
dicti Marchionatus de Guadalest
Sabius Gaspar ripoll Thomas Joan
Petrus Joan Philippus corbi m-
centius aleix dierum muna Gaspar
torrosella et Ludovicus lagaria
loci de beniarda predicti marchiona-
tus de Guadalest Sabius Petrus
lliars notarius Philippus balaguer
sacerdos Bartholomeus pasqual Joseph
martinez Franciscus valero Joannes

Balaguer²⁴, Michael Valero et Petrus/ Mora dierum minor, loci de Benisiclí,/ eiusdem marchionatus²⁵ de Guadalest²⁶,/ *habitatores*; Petrus Vives, Franciscus²⁷/ ⁵ Martínez dierum mayor et Hieronymus Ferrer locorum de Ondara et On-/darella, predicti marchionatus de Gua²⁸-/dalest, respective, *habitatores*²⁹ Michael/¹⁰ Joannes Mora et Martinus Soler,/ ¹⁰ loci de Adzaneta dicti marchionatus/ de Guadalest. *habitatores*; Jacobus Vives³⁰,/ Michael Vives, Joannes³¹ Baix, Joannes Bellví et Hieronymus Baix loci de/ Maurar, eiusdem marchionatus de/¹⁵ Guadalest, *habitatores* \ex altera partibus/; omnes agricole, dicto-/rum locorum marchionatus de Gua-/dalest respective *habitatores*, omnes junti/ et congregati in aula castri de Guada-/lest de voluntate et comissione dicti/²⁰ don Christophori de Cardona, dicto *nomine*,//^{92v}

24.- Al marge superior, centrat respecte de la caixa d'escriptura, dues línies unides per dues ratlletes obliqües, iguals als subratllats del foli anterior i del present.

25.- Subratllat *marchionatus*.

26.- Subratllat *Guadalest*.

27.- Subratllat *Franciscus*.

28.- Subratllat *de Gua*.

29.- Subratllat *habitatores*.

30.- Subratllada la fi del nom *Jacobus* i el cognom *Vives*.

31.- Subratllat *Joannes*.

balaguer Michael Valero et Petrus 92
Mora dierum Mnia loci de bemiseli
eiusdem marchionatus de Guadalest
Sabitis Petrus Vries Franciscus
martinez dierum Maya et Hieronymus
munferrei locorum de ondara et on
darella predicti marchionatus de Guadalest
Vespertini Sabitis Michael
Joannes Mora et Martinus Soler
loci de adzaneta dicti marchionatus
de Guadalest Sabitis Jacobus Vries
Michael Vries Joannes baix Joannes
belluis et Hieronymus baix loci de
Mauzan eiusdem marchionatus de
Guadalest Sabitis ^{ex altera parte} omnes a quibus dicti
locorum marchionatus de Guadalest
Vespertini Sabitis omnes sunt
et congregati in aula Castri de Guadalest
de voluntate et Commissionem dicti
don Christophori de Cardona dicti pae

scier et gratis, cum hoc presenti publico/ instrumento cun[c]
tis temporibus hic et/ ubique firmiter et perpetuo valituro/ et in
aliquo non violando seu revocan-/ ⁵do, confitemur et in veritate
recognos-/ cimus una pars *nostrum* alteri et altera/ alteri ad invicem
et vicissim, presen-/ tibus et acceptantibus, et *nostris*, *quod* in et/
super poblacione infra*scripta* locorum su-/ ¹⁰pradictorum dicti
marchionatus de/ Guadalest facienda necnon super/ partitione
fructuum, reddituum et emo-/ lumentorum domino pertinentium
in/ suppradictis locis dicti marchionatus/ ¹⁵de Guadalest ac negocio
infrascripto fuerunt et sunt inter nos, dictas/ partes, pacto speciali
solemnique sti-/ pulacione interveniente inhita,/ conventa, pactata
[et] concordata./ ⁹³r

Scienter et gratis cum hoc presenti publico
Instrumento cunctis temporibus hinc et
vbiq; firmiter et perpetuo valituro
et in aliquo non violando seu revocan-
do Confitemur et in veritate recognos-
cimus vna pars Nunc alteri et altera
alteri ad in vicem et vicissim presen-
tibus et acceptantibus et hinc qui et
super poblacione infra locorum su-
perduorum Dni Marchionatus de
guadalest facienda Nec Non Super
partitione fructuum reddituum et em-
olumentorum domini pertinentium in
supra dictis locis Dni Marchionatus
de guadalest a. Negocio Infrascripto
factum et sunt inter nos duas
partes parte speciali solemnig. et
poblacione Interveniens Intra
Conventa partata Concordata

capitula sequentia³²./

Capítols fets, fermats, pactats, tran-/ sigits y concordats per y entre los/ dits don Christòphol de Cardona,/ ⁵ en lo dit nom de procurador del dit don/ Sancho Ruíz de Liori Folch Borja et de/ Cardona, olim don Phelip de Cardona,/ Cavaller de la orde y militia de la Sacra-/ tíssima Verge Maria de Alcàntera,/ ¹⁰ marquès de Guadalest, senyor de les/ viles y baronies de Gorga, Bechí, Ondara,/ Ribarroja, valls de Zeta y Travadell,/ baronia de Confrides y de la vila y/ baronia de Castellnou, del consell/¹⁵ de sa *magestat* y son embaxador en los/ estats de Flandes, de una part, y Joan/ Llorca, Joan Torrosella, Gabriel Senta-/maria, Joan Gonçalves, Joan Colomina,/ Miquel Gadea, Hierony Giner, Nofre//^{93v}

⁵²

32.- A continuació, un tancament per a inhabilitar la resta de l'espai fins al marge.

Capitula Se quentia: 9

93

Capitols fets fermats pactats tran-
siguts y concordats per y entre los
Alts don Christophol de Cardona
en lo dit nom de p[ro]curador del dit don
Sancho nuñ Aclini folsch bajact de
cardona olim don Philip de Cardona
caualler dela orde y militia dela sacra
tissima verge Maria de Alcantara
marques de Guadalest Senyor deleg
viles y baronies de Gorga Brehi onda
Ribarroja valls de Jeta y trauadell
baronia de Confides y dela vila y
baronia de Castellnou del Consell
Jesa Magt y son embaxador entos
estats de flander de vn part Joan
Morca, Joan torosella, Gabriel senta
maria, Joan Gonçales, Joan Colomna
miquel gadea, Hierony guier, Nofre

Giner, Joan Bernabeu, Pere Molina,/ Joseph Llinares, Luys Martínez,
 Pere/ Gonçalves menor, Antoni Torres,/ Miquel Reig, Joan Bou,
 Cosme/⁵ Tahuenga *notari*, Francès Llinares *notari*,/ y Vicent Joan
 Bou, *habitadors* del lloch de Benimantell del dit mar-/quesat de
 Guadalest; Gaspar Ripoll,/ Thomàs Joan, Pere Joan, Phelip Corbí,/ ¹⁰
 Vicent Aleix menor, Gaspar Torrosella/ y Lluys Llagària, del lloch de
 Beniardà/ del dit marquesat de Guadalest/ *habitadors*; Pere Llinares
notari, Phelip/ Balaguer sastre, Berthomeu Pasqual,/ ¹⁵ Joseph
 Martínez, Francès Valero,/ Joan Balaguer, Miquel Valero y Pere/
 Mora menor, *habitadors* del lloch de Be-/nisiclí del dit marquesat
 de Guada-/lest; Pere Vives, Francès Martínez ma-/ ²⁰ jor y Hierony
 Ferrer *habitadors* dels llocs// ⁹⁴^r

gmg, Joan bernabeu, Pere molina
Joseps Almaraz, Luys Martinez, Pere
Goncaler menor, Antoni Torres
Miquel Reig, Joan bon, Cosme
Casuenga nro Frances Almaraz
nro y vicent Joan bon Sabut
Del lloch de benmiantell del dit mar
quesat de guadalest Gaspar ripoll
thomas Joan, Pere Joan, Beliscat
vicent aleix menor, Gaspar torresella
y Luys Lagaria del lloch de benamard
del dit Marquesat de guadalest
Sabut Pere Almaraz nro, Belip
balaguer Sastre, bertomeu parquas
Joseps Martinez, Frances valero
Joan balaguer, miquel valero y Pere
Mora Menor Sabut del lloch de Be
nisch del dit Marquesat de Guada
lest Pere Vnys, Frances Martinez mo
ja y Hierony ferret Sabut del lloch

de Ondara y Ondarella del dit marque-/sat de Guadalest; Miquel Joan³³/ Mora y Martí Soler, *habitadors* del lloch/ de Adzaneta del dit marquesat de/⁵ Guadalest; Jaume Vives³⁴, Miquel Vives, Joan Baix, Joan Bellví y Hierony/ Baix, del lloch de Maurar del dit/ marquesat de Guadalest *habitadors* de/ part altra, en e sobre la població^{35/10} y partició dels fruyts que lo dit don/ Christòphol de Cardona, en lo dit nom/ de procurador del dit senyor marquès / de Guadalest y senyor dels dessús dits/ llochs, per rahó de la expulsió dels/¹⁵ moros del present Regne de València/ y despoblació dels dits llochs del mar-/ quesat de Guadalest ara novament/ entén y vol fer així ab los dessús/ nomenats nous pobladors e vasalls/²⁰ dels dits llochs del marquesat de Gua-/ /^{94v}

33.- Ratllat a continuació *nos*.

34.- Ratllat a continuació *y*.

35.- *Població*, lectura corregida, sense que es puga determinar el que s'hi havia escrit originalment.

De Ondara y ondarella del dit marqu 24
Sae de Guadalest Miquel Joan ~~mor~~
mora y Marti Soler Sabins del lloch
de adzaneta del dit marquesat de
guadalest Jaume vuis y miquel vuis
Joan baix, Joan belluis y Hierony
baix del lloch de Mamar del dit
marquesat de guadalest Sabins de
part altra en Esobre la poblacio
y particio dels finys que lo dit don
Christophol de Cardona em lo dit nom
de procurador del dit Senyor marq
de guadalest y Senyor dels dells dits
llochs per rahon de la expulsio dels
moros del present Regne de Valencia
y des poblacio dels dits llochs del mar
quesat de guadalest ara nouament
enten y vol fer aixi a blos dells
Nominats Noms pobladors y vassalls
dels dits llochs del Marquesat de gu

dalest, com en altres qualsevol perso-/nes que per temps vendran a poblar,/ avehynar-se o avasallar-se en dits/ llochs e marquesat de Guadalest/⁵ in perpetuum. Los quals capítols/ són del sèrie y thenor immediate se-/güents:³⁶

I.³⁷ E primerament és estat pactat,/ clos, avengut, transigit y concordat/¹⁰ per y entre les dites parts que ans de/ pendre pocessió los dits nous pobladors/ de les cases, terres, heretats y pocessions/ dels dessús dits llochs del dit marque-/sat³⁸ de Guadalest que per lo dit procu-/¹⁵rador se senyalaran, se hajan de avasallar en los dits llochs del dit mar-/quesat de Guadalest, prestant al dit/ don Christòphol de Cardona, en lo/ dit nom, los sacrament y homenatge//^{95r}

5⁸

36.- Signe de tancament.

37.- Tots els capítols van precedits de numeració romana escrita fora de caixa, al marge esquerre. En aquesta edició integrem la numeración dels capítols al començament de cadascun d'ells sense altra indicació posterior.

38.- A continuació trobem la primera d'un conjunt de notes al marge que marquen els aspectes més interessants de l'acord. Estan escrites amb lletra més menuda, amb una coloració de tinta més intensa i grafies diferenciades. Sens dubte s'escrigueren a posteriori per tal de trobar amb facilitat els punts claus del pacte. En aquest cas, entre les línies 13 i 14, es llig: *avassallament*.

dalest com en altre qualrenolpersu
nes qui per temps vendran a poblar
a vehynarse o/ avasallarse endre
llocs e Marquesat de guadalest
Inperpetuum Los quals Capítols
son del sené y terna Immediate se
quents f.

avassallament
E Primierament es estat pactat
los auengut transigit y concordat
per y entre les dites parts que am de
pendre pcessio los dits Noms poblador
de les Cases tenes heretas y pcessions
de les dells dits llocs del dit Marke
sat de guadalest que per lo dit procu
rador se Senyalaran se basen de
avasallar en los dits llocs del dit mar
quesat de Guadalest prestant al dit
don Christophol de Cardona en lo
dit Nom los Sagriment y nomenatge

de fidelitat acostumat, en tant quant per/ furs y privilegis del present Regne et *alias*/ és/ concedit y permès y dit marquès y sos/ antecessors, senyors qui són estats dels dits/⁵ llochs y marquesat de Guadalest, los/ han acostumat de prestar y han prestat/ los vasalls que per temps passat són/ estats dels dits llochs y marquesat de/ Guadalest, ab tota la juris[di]c[t]ió civil y cri-/¹⁰ minal, alta y baixa, mer y mixt imperi,/ ús y exercici de aquella, que aquell y *aquells*/ han tostemps tengut y acostumat/ tenir y exercir en los dits llochs del dit/ marquesat de Guadalest.^{39/15}

II. Item, és estat pactat, clos, avengut y/ concordat per y entre les dites parts/ que après de haver prestat los dits po-/bladors⁴⁰ y vasalls al dit procurador/ los sacrament y homenatge dessus dit,²⁰ lo dit don Christòphol de Cardona, en //^{95v}

39.- Al final de cada capítol hi ha un signe de tancament per la qual cosa, d'ací endavant, ja no s'indica amb nota específica en cada cas.

40.- Al marge esquerre, entre les línies 18 i 19: *officials*.

95
de fidelitat acostumat entant quant per
furs y privilegis del present regne et ab es
concedit y permis y dit marques y sos
antecessors Senars quis on estat del dit
lloch y marquesat de Guadalest los
San acostumat de prestar y somprestar
los vasalls que per temps passat son
ostats dels dits lloch y marquesat de
Guadalest als tota la jurisdiccio civil y cri-
minal alta y baixa may y mixta Imperi-
al y exercici de aquella que aquell y dits
San tot temps tengut y acostumat
tengut y exercici en los dits lloch del dit
marquesat de Guadalest A

Item es estat pactat als anengut y
concordat per y entre les dits parts
que apres de haver prestat los dits po-
bladors y vasalls al dit procenador
los sagraments y homenatge desus dits
lo die don Christophel de Cardona en

Official.

lo dit nom, haja de nomenar y nomene/ justícia y jurats y altres
officials que/ convendran per als dits llochs y marque-/sat de
Guadalest per a officials del/⁵ present any, duradors fins al dia de
la/ primera electió o nominació respective;/ y de allí avant, en
conformatat de dit/ capítol, nome[na]rà les persones que per a la/
electió fahedora per lo Consell y per dits/¹⁰ pobladors y vasalls dels
dits llochs y/markesat de Guadalest seran elets,/ a saber és: que
sien nomenats dos per a/ justícia y dels dos lo dit *senyor*, o son
procurador,/ nomenarà y elegirà lo hu que ben vist/¹⁵ li serà. Y
quatre per a jurats, dels/ quals lo dit *senyor*, o son *procurador*,/
nomenarà los dos. Y així se haja de/ observar y guardar en qualsevol/
altres officials que convendran fer/²⁰ en dits llochs y marquesat de
Guadalest//^{96r}

Lo que nom Saja denominar y nomene
Justicia y Jurats y otros officials que
conviendran perats dits llocs y marque
sas de Guadalest pera officials de l
present any durados fmi al dia de la
primera electio o nominacio respectiva
y de alli anant en conformidad de d
capitol nomera les personas que perats
electio faldora per lo consell y per d
poblados y vasalls de dits llocs 2
Marquesas de Guadalest seran elect
asaber es que sien nomenats dos pera
Justicia y dels dos lo dñs^{or} o son p
nomenar y elegira lo que ben vist
li sera y quatre pera Jurats de l
qual lo dñs seña o son procurador
nomenara los dos y aixi se ha de
observar y guardar en qualsevol
altres officials que conviendran fer
en dits llocs y Marquesas de Guadalest

en tots los anys esdevenidors, in per-/petuum.

III. Item, és estat pactat, clos, avengut y/ concordat per y entre dites parts *que*/⁵ lo dit don Christòphol, en dit nom, los/ concedeix llicència per a què en los llochs/ del dit marquesat hy haja dos jus-/ tícies dos justícies (sic)⁴¹, dos jurats y altres/ officials, los quals lo dit don Christò-/¹⁰ phol, en dit nom, nomenarà. Y huy, per/ pacte, se nomenaran y possaran los/ dits officials en los llochs de Beniman-/ tell y Beniardà respective, reservant-/ se facultat de per havant poder-/¹⁵ ne possar més, si convendran, en/ dits llochs y altres del dit marquesat./

III. Item, és estat pactat, clos, avengut y concor-/ dat per y entre les dites parts *que* lo dit/ senyor marquès y sos successors hagen//^{96v}

⁴¹I.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 8 i 9: *número de/ officials*.

entres los anys esdeuenidos Supir ⁹⁶
petuum: &

*numero de
officials.* Item es estat partat dlos auengues
concordar per y entre les dites parts q
lo die don Enrich III en diu nom los
concedeix llicencia pera que en los llocs
del dit marquesat sy fassades Jus
tices dos Justiceres dos Jurats y altres
officials los quals lo die don Enrich III
phol en diu nom nomenara y supor
parte se nomenaran y possaran los
dits officials en los llocs de Beniman
tell y Benicarda respectiue Reseruant
se facultat de per sauant poder
ne possar mes si Comendran en
dits llocs y altres del dit marquesat

Item es partat dlos auengues y con
cordar per y entre les dites parts que lo die
señor Marques y sos Successors fassen

de nomenar y nomenen un notari, scri-/và de la cort del alcayt y
 procurador⁴²/ del marquesat de Guadalest y llochs/ de aquell, a consell
 del qual lo dit *procurador*/⁵ y justícies dels dits llocs administren/
 justícia francament a les parts en pri-/mera instància, sens haver-li de
 pagar/ salari algú de sentències, conexent, pro-/vehint y declarant en
 les causes que/¹⁰ davant de aquells se tractaran, així/ verbalment com
 per escrits, attenta la/ veritat del fet. Reservant-se com se re-/serva lo
 dit don Christòphol, en dit nom, per a si y als seus in perpetuum,/¹⁵
 poder-se assumir y evocar la conexen-/ ça de qualsevol causes, així
 civils/ com criminals que-s tractaran y por-/ taran davant de dits
 procurador, al-/cayt y justícies o altres oficials a qui/^{97r}

42.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 2 i 3: *Procurador y assessor/ del justícia.*

De nomenar y nomenen vn notari sen
ua dela Cort del alcayt y procurador
Del marquesat de Guadalest y Nuev
De aquell aconsell del qual lodi per
y Justiciis dels dits Nuev administren
Justicia francament a les parts en pri
mera Instancia sens haverli de pagar
salari algu de sentencies conexent pro
ueñin y declarant en les Causes que
dauant de aquells se tractaran aixi
verbalment Com per Scrits attenta lo
veritat del fet reservantse Com se re
serua lo dit Don Cristophol endi
nom perasi y als seus superpotum
poderse asumir y enocar la Conexen
ca de qualsevol Causes aixi civils
com criminals que tractaran y por
taran dauant de dits procurador al
cayt y Justiciis o altres officials aqui

s'esguarda la conexença del fet o/ davant de qui-s tractarà dit negoci, y/ de nomenar jutge o jutges perits en/ drets, si li parexerà, així en primera/⁵ instància com en qualsevol grau/ de apel·lació. Ab què en la dita pri-/mera instància se haja de pronun-/ciar y declarar francamente, sens/ que ninguna de las parts tinga/¹⁰ obligació de pagar salari de sen-/tència alguna, com lo dit don Chris-/tòphol, en dit nom, pren a son càr-/rech administrar justícia francament/ en primera instància y de pagar/¹⁵ al jutge que administrarà *aquella*/ com en segona instància y grau/ de apel·lació haja de venir y/ vinga a càrrech, gastos y despeses dels littigants y no del *senyor*.//^{97v}

Se guarda la Conexencia del fet o 97
davant de qui tractara de negoci y
de nomenar jutge o jutges perús en
dats sili parexera així en primera
instancia com en qualsevol grau
de appellació ab que entada pri
mera instancia se haya de pronun
ciar y declarar francament sens
que ninguna de les parts tinga
obligació de pagar salari de sen
tencia alguna com lo dei don chui
tophol en dit nom pren elon Car
reos administrar Justicia francament
en primera instancia y de pagar
al jutge que administrara aqta
com en Segona instancia y grau
de appellació haya de venir y
vinga a canes gastos y despeses
dels litigants y no dels.

V. Item, és estat pactat, clos, avengut/ y concordat per y entre les dites parts/ que lo dit don Christòphol, en dit nom,/ se reseva facultat per a repartir,/ ⁵ stablir⁴³ y donar totes les cases, terres,/ heretats y pocessions entre los dessús/ dits nous pobladors que huy són y per/ temps seran eo vendran a poblar/ los dessus dits llochs y marquesat/¹⁰ de Guadalest, per les parts y portions/ que a dit procurador li pareixerà/ y ben vist li serà, segons lo poder/ dels dits nous pobladors y del altre/ de aquells, donant més y menys/¹⁵ a⁴⁴ les persones que ben vist li serà y/ reservant-se les cases y terres que·ls/ parexeran per a fer de aquelles a la⁴⁵/ voluntat de son principal./

VI. Item, fonch tractat, clos, avengut y/²⁰ concordat per y entre les dites parts que//^{98r}

43.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 5, 6 i 7: *Facultat de/ establir les cases/ y heretats*.

44.- Al marge esquerre, a l'alçada d'aquesta línia 15, un signe de crida: un cercle amb un punt al mig.

45.- *A la*, lectura corregida. Originalment s'havia escrit: *a sa*.

V Item es estas parties Clos enengut
 y Concordat per y entre les dites parties
 que lo dit don Cnstopol ordinon
 se reserva facultat pera repartir
 Facultat de stabliir y donar totes les Cases tenes
 stabliir les cases hereditat.
 Dits non pobladors que huy son pu
 temps seran cobendran a poblar
 los desm dits llochs y marquesat
 de Guadalest per les parts y portions
 que adu procurada li parexera
 y ben vist li Sera segons lo poder
 dels dits non pobladors y del altre
 de aquells donant mes y menys
 a les persones que ben vist li sera y
 reservant se les Cases y terres que li
 parexeran pera fer de aquelles a la
 voluntat de son principal. A
 V Item fons tractat clos enengut y
 concordat per y entre les dites parties que

los dits vasalls y nous pobladors de dits/ llochs sien tenguts y obligats, ells y/ sos⁴⁶ successors perpètuament, a conser-/ var les cases y terres que se'ls establi-/⁵ ran a ús y costum de bon adqueridor⁴⁷,/ a bé millorar y en res no deteriorar/ aquelles, et etiam tinguen obligació/ de conrrear, cultivar y procurar a/ ús y costum de bon llaurador y prà-/¹⁰ tica de la terra. Y en cas que no· u fessen,/ lo dit senyor los puga manar, sots/ les penes a son arbitre imposadores,/ que· u facen; y no fent-ho ni obeynt a/ dits manaments, los puga comisar/¹⁵ les dites cases y terres.

VII. Item, és estat pactat, clos, avengut y/ concordat per y entre les dites parts *que/* que⁴⁸ (*sic*) los dits nous pobladors y vassalls/ no puguen vendre, alienar ni transpor-/²⁰ tar les cases, terres, heretats y poces-/ /^{98v}

46.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 3 i 4: *Conservar les/ casses*.

47.- *Adqueridor*, lectura corregida: originalment s'havia escrit al principi de la paraula la síl·laba *lla*. La *a* inicial està sobreposada a les dues *l*i la *d* formada afegint un tret vertical a la lletra *a* inicialment escrita. Possiblement el notari en principi havia volgut escriure *llaurador*, segons l'expressió consagrada en els documents de cessió en emfiteusi i d'arrendament de terres.

48.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 18, 19 i 20: *Prohibició de/ vendre les casses/ dins dos anys*.

los dits vassalls y nous pobladors de dit 98
lloch sien tenguer y obligats ellz y
sos successors perpetuament a Conser
uar les cases y terres que seli establi
ran a vs y Costum de bon Adquirir
abe millorar y enres no deteriorar
aquelles et etiam tinguen obligacio
de Conrear Cultiuar y procurar a
vs y Costum de bon llaurador y pra
tica de la terra y en Cas que non fessen
lo dit Sena los puga menar Tott
les penes a son arbitrio Jmproadores
queu facen y no fenten ni obeynt a
dits manaments los puga Comisar
les dits Cases y terres f-

On Item es estat pactat elor enengue y
comendat per y entre les dits parts q
que los dits nous pobladors y vassalls
no puguem vendre alienar ni transpor
tar les Cases terres heretats y poses

Prohibicio de
vendre les cases
dins dos anys

sions que a ells los seran establides/ en lo establiment fahedor dins dos/
anys, contadors del dia del dit es-/ tabliment en avant, ni deixar ni/⁵
derenclir aquelles sens llicència del/ dit senyor o de son procurador./

VIII. Item, és estat pactat, clos, avengut y/ concordat per y entre
les dites parts/ que los dits nous pobladors que huy/¹⁰ són dels dits
llocs y marquesat de Gua-/dalest⁴⁹ perpètuament sien tenguts/ y
obligats no sols dins los dits dos anys/ però encara en tot lo temps
sdevenidor/ fer sa residència personal en dits llocs/¹⁵ y marquesat de
Guadalest y tenir en/ aquells son domicili y capmajor./ De tal manera
que si ab sa casa y fa-/ mília estarà un mes fora de dits llocs,/ lo dit
senyor marquès y sos successor[s] los/²⁰ puguen compel·lir y obligar
a tornar/ a fer residència personal en aquells/^{99r}

49.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 11 i 12: *Residència per-/sonal*.

sions que aells los seran establides
en lo establiment fahedor dms dos
anys contadors del dit dia del dit est
tabliment en auant ni deixar ni
seren chi aquelles sens llicencia del
dit Sena o desonprocurador. A

Vij Item es estat pactat clor auengut
concordat per y entre les dites parts
quelos dits nous pobladors que sijn
son dels dits llocs y marquesat de gua
dalest perpetuament sien tinguets
y obligats no sols dms los dits dos anys
pero encara entot lo temps sdenunndor
fer sa residencia personal en dits llocs
y marquesat de guadalust y tenien
aquells son domicili y Capmaior
de tal manera que si ab sa Casa y fa
milia estara un mes fora de dit lloch
lo dit s^{or} marques y sos Successors
puguen compelli y obligar a tornar
a fer residencia personal en aquells

Residencia per
sonal

y recusant-ho de fer, ipso facto los puga/ comisar y llevar les tals cases y terres esta-/ blides y après establir-les a qui ben vist/ li serà. En lo qual cas no puguen demanar/⁵ los que dexaran dites terres⁵⁰/ milllores algunes al dit *senyor* marquès/ ni a sos successors./

VIII. Item, és estat pactat, clos, avengut y con-/ cordat per y entre les dites parts que si/¹⁰ serà⁵¹ necessari soguejar o repartir al-/ gunes terres, lo gasto del soguejar y/ repartir dites terres se pague mige-/ rament per les dites parts./

X. Item, és estat pactat, clos, avengut,¹⁵ y concordat per y entre les dites parts/ que lo dit *senyor* marquès de Guadalest/ establirà⁵² les dites cases, terres y heretats/ y pcessions dels dits llochs y mar-/ quesat de Guadalest ab lo càrrech de/²⁰ cens, fadiga y lloisme següent: ço és:/^{99v}

50.- Ratllat a continuació: *milllores*.

51.- Al marge esquerre, a l'alçada de la línia 10: *Sog[ue]jar les terres*.

52.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 17 i 18: *Stablir ab cens,/ fadiga, loisme*.

99
y locurancho de for ipso facto los pue-
comiar y llevar les tals cases y terres es-
blides y apus establirles aqui ben vint
le sera en lo qual ca no puguem demanar
los que dexaran dits terres ~~en~~
millones algunes al dit s.^r marques
ni a los successors. ¶

Viny Item es estat pactat clor anengut y con-
cordat per y entre les dits parts que si
sera necessari soguesar o repartir al-
gunes terres lo gasto del soguesar
repartir dits terres se pague mi-
zament per les dits parts. ¶

X Item es estat pactat clor anengut
y concordat per y entre les dits parts
que lo dit s.^r marques de guadales-
establira les dits cases terres y heritages
y possession dels dits llochs y mar-
ques al de Guadalest ab lo Carner de
cens fadiga y lloysme segunt co es

Stablix ab cens
fadiga loyme

en les cases, a rahó de quaranta sous per/ cada⁵³ cent lliures. A saber és, que se apresiarà la/ casa per dos persones nomenadores per les/ parts y, valent la tal casa cent lliures, pa-/⁵garà per cens annuatim quaranta sous,/ y així se segueixca en totes al respecte,/ valent més o menys la tal casa. Y així/ mateix⁵⁴ han de pagar y paguen cas-/ cun any a rahó de sis dinés per cada/¹⁰jornal de terra o caffiçada, que tot/ se entén ser una cosa, contant la caf-/ fiçada a rahó de sis fanecades y lo jor-/ nal de la mateixa manera, com és cos-/ tum y pràctica. Lo qual jornal s'enten-/¹⁵ga de qualsevol qualitat que sia y/ a honsevulla que dit jornal o caffiçada/ de terra estiga, així en lo pla com en la/ montanya del terme dels dits llochs del/ marquesat de Guadalest, ara sia ar-/²⁰borat de qualsevol gènere de arbres,/ vinyes o terra campa. Y en cas de venda/^{100r}

53.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 2, 3 i 4: *40 sous per/ cassa valent/ 100 lliures, y si més,/ més.*

54.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 8 i 9: *sous 6 per jornal/ de terra.* S'ha de tenir present que moltes vegades, als documents i, a diferència del que succeeix amb les lliures i els sous, els diners manquen de símbol específic, i queda entesa la moneda tan sols pel lloc que ocupen les quantitats d'aquesta, després de les lliures i els sous. Per aqueix motiu, s'ha posat, en aqueix cas, el símbol dels sous al principi de la nota, per a indicar que la quantitat que segueix és de diners.

409 per
capta valent
100 M. 24 m
mes,

46 per jornal
de terra.

entes cases araho de quaranta sous per
cada cinte llunies asaber es que se apugiaralo
casa per dos persones nomenadores per les
parts y valent latal casa cinte llunies pa
gara per cins annuatim quaranta sous
y aixi se Segueixca en tota al res pente
valent mes o menys latal casa y aixi
mateix. San de pagar y paguincas
cun any araho de sis dines per cada
jornal de terra o Cafficada que tot
se enten ser vna Cosa contant la caf
ficada araho de sis fanecades y lo for
nal dela mateixa manera com es cos
tum y pratica lo qual jornal senten
ga de qualsevol qualitat que sia y
ahon se vulla que de jornal o cafficada
de terra estiga aixi enta pla com enta
montanya del terme dels dits llocs del
marquesat de Guadalest ara sia ar
borat de qualsevol genero de arbre
vmyis o terra Campa y encas de vendot

hajen de pagar *per* luÿsme a rahó de dos/ sou[s]⁵⁵ per lliura; y de carregament, a ra-/ hó de un sou per lliura. Los quals qua-/ ranta sous per cent lliures de cada casa,/⁵ com dessus és dit, y sis dinés per jornal o/ caffiçada hajen de pagar y paguen dits/ nous pobladors y vasalls que huy són/ y per temps seran in perpetuum per/ cens, fadiga y lloÿsme y tot altre plen/¹⁰ dret emphitèotich, segons fur de Valèn-/ tia, pagadors en dos eguals pagues los/ dits censos cascun any, la primera en lo dia y festa de la Assumptió de la Sacra-/ tíssima Verge Maria e la segona, en lo/¹⁵ dia y festa de Tots Sants. Començant la/ primera paga per pacte exprés lo dia/ e festa de la Assumptió de la Sacratís-/ sima Verge Maria del any mil sis-cents/ y dotze y la segona en lo dia y festa de/²⁰ Tots Sants del mateix any; et sich de-/ inde annuatim perpètuament.//^{100v}

55.- Al marge esquerre, a l'alçada de la línia 2: *2 sous per lliura de/ loÿsme.*

et per 4 de
l'ima.

100
Sajen de pagar l'uyisme araho dedos
son per l'una y de Caarugament ara
ho de vusou per l'una los quals quon
tanta son per Cent l'una de cada cosa
com desus es dit y sis d'una per jornal o
cassicada sajen de pagar y paguen des
nou poblados y vasalls que l'uy son
y per temps seran Inperpetuum per
cens fadiga y lloysme y tot altre pen
dre emphyteutics segon son de valen
cia pagador en dos iguals pagues los
dus Censos casem any la primera ent
dia y festa dela assumptio dela sacra
tissima verge maria La segona ent
dia y festa de tots sants comencant la
primera paga per parte expulador
e festa dela assumptio dela sacratiss
sima verge Maria del any mil d'icet
y dotze y la segona ent dia y festa de
tots sants del mateix any et sic de
inde annuatim perpetuament.

XI. Item, és estat pactat, clos, avengut y/ concordat per y entre les dites parts que/ los emphyteotes vassalls y nous pobla-/ dors que huy són y per temps seran^{56/5} in perpetuum als quals se senyalaran/ y establiran terres en los dits llocs/ y terme del dit marquesat de Guada-/ lest, ultra y a més del cens ànnuo de-/ sú dit y senyalat, han de pagar per/¹⁰ jornals y caffiçades que posehÿran,/ sien tenguts y obligats a pagar/ y⁵⁷ paguen de responsió y partició de/ fruyts a la senyoria, a saber: de les hortes/ de dits llocs y marquesat de Guadalest,/ ¹⁵ al quint, ço és, que après de haver pagat/ del montó comú lo delme, ters delme/ y primícia y altres drets si· n haurà, del/ que restarà franch del dit montó hagen/ de donar y pagar de cada cinch caffiços/²⁰ o barcelles, la una al dit *senyor* y sos succes-/ sors in perpetuum y les quatre sien per al/^{101r}

56.- Ratllat a continuació: *de*

57.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 12, 13, 14, 15 i 16: *Les hortes al/ quint dels grans/ y fruits de terra/ y delme y terç/ delme y primí-/ cia.*

xi Item es estat pactat e los auengut
concordat per y entre les dretes parts que
los emphyteotes, vasalls y non poblado
res que huy son y per temps seranda
In perpetuum als quals se senyalaran
y establiu en terres en los dits llochs
y terme del dit marquesat de Guadalupe
lest vltra y ames del Cen ammode
sus dit y senalat se han de pagar per
sonals y cassiades que poseyeran
sien tengues y obligats a pagar
y paguen de responso y participio de
fuyts ala Senoria asaberes de les hortes
de dits llochs y marquesat de Guadalupe
al quim coes que apur de senar pagar
del monto Comu lo delme terz delme
y primicia y altres drets sin Sana de L
que restara francs del dit monto fassen
de donar y pagar de Cada Cinc cassiades
o barcelles la vna al di S.^a y los success
ors In perpetuum y los quatre si enperat

Les hortes al
quim del gran
afuer de senar
2 delme y terz
delme y prim
cia.

vasall y nou poblador. Y de totes les de-/ més terres que no-s regaran, ara estiguen/ en lo pla o montanya, arborades o per/ arborar⁵⁸, hajen de pagar y paguen de/⁵ nou una, a saber és, que després de haver/ pagat lo delme, ters delme y primícia/ del montó comú, paguen del restant,/ de cada nou barselles, una per al senyor/ y les huyt per al vasall. Y en respecte de/¹⁰ les⁵⁹ olives y garrofes, seguint lo mateix/ orde, paguen de cada quatre una, ab/ més lo dret de la almàcera com se acos-/ tumava, a saber és: que de cada dotse/ barcelles almasereres franques, pa-/¹⁵ gats los delmes, se done y pague la una/ al senyor y resten les onze pera al va-/ sall. Y ab pacte que, si qui farà les oli-/ ves posarà sa cavalcadura per a mol-/ dre los peus, no tinga que pagar altra/²⁰ cosa més del dessus dit, y, si se moldran//¹⁰¹¹

58.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 4 i 5: *Del secà a la no-/ vena, y delme,/ terç delme y pri-/ micia.*

59.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 10, 11, 12, 13 i 14: *Oliveres y garro-/ feres al quart,/ ultra del dret de/ almàcera, que-s/ de 12 barcelles/ una.*

vasall y nou poblada y de tottes lres
 mes terres que nos legaran ara estiguen
 en lo pla o montanya arborades o per
 arborar. Sagen de pagar y paguen de
 nou vna asaber es que després de Saner
 pagat lo delme terç delme y primicia
 del monto comu paguen del restant
 de Cada nou barceller vna peral senya
 y les huit peral vasall y en repent de
 les oliues y garrofes segunt lo mateix
 orde paguen de Cada quatre vna ab-
 mes lo dret de la almacara com se acor-
 tumaua asaber es que de Cada doze
 barceller almacereres franques pa-
 gats los delmes se done y pague lo vne
 al Senyor y resten los onze peral va-
 sall y ab parte que si qui fara les oli-
 ues posara sa Canalcadura para mol-
 dre los pens no Eniga que pagar altra
 cosa mes del desus dit y si se mol dran

del seer ala no-
 na no, y delme,
 terç delme y pri-
 micia.

Oliueres, y garro-
 feras al quart
 vltra del dret de
 Almaceres, que
 de 12 barceller
 una.

dits⁶⁰ peus ab cavalcadura del senyor/ o del arrendador, qui tendrà
 arrendada/ dita almàcera haja de pagar, a més de/ la barsella per
 caffèis, una lliura de/⁵ oli per cada peu. Y en respecte de la/ figa⁶¹,
 pansa amel·la y anous, hagen de/ partir y parteixquen a la huytena,/
 seguint lo mateix orde de pagar prime-/ rament tots los drets, si·ls hy
 haurà. Y de/ les⁶² moreres y seda al quint, guardant/¹⁰ lo mateix orde.
 Y de totes les demés fruytes/ hagen⁶³ de pagar a la huytena, declarant/
 que no paguen de dites fruytes sinó de/ aquelles que·s vendran tant
 solament./¹⁵ Y en respecte del vi que faran de les vi-/ nyes que huy hy
 a y per havant se/ plantaran, hagen de pagar y paguen/ al⁶⁴ sisè en vi al
 duell. Y així mateix/ fonch tractat que cascuna casa tinga/²⁰ obligació
 de donar al dit senyor y a sos/^{102r}

60.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 1 i 2: *lliura de oli/ per peu.*

61.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 5, 6 i 7: *Figues, panses,/ amel·les,
anous,/ a la huytena.*

62.- Al marge esquerre, a l'alçada de la línia 10: *Moreres al quint.*

63.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 12 i 13: *Les fruytes, a la huy-/ tena.*

64.- Al marge esquerre, a l'alçada de la línia 18: *Lo vi, a la sisena.*

1 ~~lla~~ de oli
per pen.

Figue, panses,
amells, anou
ala huytena.

morex al quint.

les fuytes ala huy
tena.

Lo viala siena.

Dit pens ab Cavalcadura del senyor
o del arrendador qui tindra arrendada
dita almacera Sasa depagar ames de
la barsella per Cassis vna llura de
oli per Cada pen y en respente de la
figa pansa amella y anou Sassen
partir y parteix quin ala Suytena
seguint lo mateix orde depagar prime
rament tots los diets sils sy Saura y de
les morres y seda al quint guardat
lo mateix orde y de totes les demes fuytes
Sassen depagar ala Suytena declarant
que no paguen de dites fuytes sino de
aquelles que vendran tanesolament
y en respente del vi que faran de les vi
nyes que huy Sya y per sancant de
plantaran Sassen depagar y paguen
al sise en vi al duell y aixi mateix
fons tractat que Cascuna Casa tingu
obligacio de donar al dit Senyor y a los

successors⁶⁵, in perpetuum, una sàrria de/ palla cascun any. Tots los quals fruyts,/ palla y drets a senyor pertanyents, com de-/ sú és dit, los dits vasalls y nous pobla-/⁵ dors que huy són y sos successors, in perpe-/ tuum⁶⁶, sien tenguts y obligats a portar/ a la casa del senyor que huy és y per temps/ serà, a despeses dels dits vasalls, a sa-/ ber és: la collita del Castell, Benisiclí,/ ¹⁰ Ondara y Ondarella han de portar a la/ casa del senyor que tindrà en Beniman-/ tell y la altra collita dels altres llochs de la/ altra part, que són Beniasim, Benimusa,/ Adzaneta, Beniqueys y los demás, han/ ¹⁵ de portar a la casa del senyor que ten-/ drà en Beniardà./

XII. Item, és pactat, clos, avengut y concordat/ per y entre les dites parts que lo dit don/ Christòphol de Cardona, en lo dit nom, eo lo dit/²⁰ senyor marquès son principal, establirà/ ^{102v}

65.- Al marge esquerre, a l'alçada de les línies 1 i 2: *Una sàrria de/ palla.*

66.- Al marge esquerre, a l'alçada de la línia 6: *Portar los fruyts/ a la cassa del senyor.*